

พระธรรมเทศนาภัณฑพิเศษ

พระราชกรณีย (ประยูร อมมจิตโต)

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จัดพิมพ์ถวาย

เนื่องในมงคลสมัยงานทำบุญวันคล้ายวันเกิด

พระราชกรณีย (ประยูร อมมจิตโต)

อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เจ้าคณะภาค ๒ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

๑๗ กันยายน ๒๕๔๒

พระธรรมเทศนาภัณฑพิเศษ

© พระราชกรณีย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

พิมพ์ครั้งแรก

๑๗ กันยายน ๒๕๔๒

จัดพิมพ์เนื่องในมงคลสมัยงานทำบุญวันคล้ายวันเกิด พระ
ราชกรณีย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าคณะภาค ๒ และผู้ช่วย
เจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร จำนวน ๓,๐๐๐ เล่ม

พิมพ์ที่ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑๑-๑๗ ถ.มหาราช ท่าพระจันทร์ แขวงพระบรมมหาราชวัง
กรุงเทพฯ ๑๐๒๐๐ โทร. ๒๒๑-๘๘๙๒, ๒๒๔-๘๒๑๔, ๖๒๓-๖๔๑๗
โทรสาร. ๖๒๓-๖๔๑๗

คำปรารภ

เนื่องในมงคลสมัยทำบุญวันคล้ายวันเกิดของพระเดชพระคุณพระราชวรมนี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เจ้าคณะภาค ๒ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร ในวันที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๔๒ คณะศิษยานุศิษย์ทั้งที่เป็นคณาจารย์ เจ้าหน้าที่และนิสิต มีความเห็นพ้องต้องกันว่า จะจัดทำสิ่งอันเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งกตัญญูกตเวทิตาธรรมถวายเป็นมุทิตาสักการะ และยกย่องเชิดชูพระเดชพระคุณผู้ทรงภูมิธรรมและภูมิปัญญา จึงได้จัดพิมพ์หนังสือ “พระธรรมเทศนาถ้อยคำพิเศษ” ขึ้น

คณะผู้ดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือ แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม คือ (๑) กลุ่มที่เคยเป็นอาจารย์สอนของพระเดชพระคุณ ร่วมบริจาคทรัพย์จัดพิมพ์หนังสือ เพื่อยกย่องให้กำลังใจ อันจะเป็นแรงผลักดันให้พระเดชพระคุณได้ทำงานแก่พระพุทธศาสนาต่อไป (๒) กลุ่มที่เป็นศิษยานุศิษย์ประสงค์ที่จะแสดงความกตัญญูกตเวทิตาธรรมต่ออาจารย์ อนุวัตตามประเพณีวัฒนธรรมอันดีงามของสังคมไทย

หนังสือเล่มนี้ รวมพระธรรมเทศนาที่พระเดชพระคุณได้รับพระราชทานแสดงถวายแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดชมหาราช และสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ใน

วโรกาสสำคัญต่าง ๆ มีเนื้อหางามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง และงามในที่สุด กอปรด้วยธรรมและอรรถ มีคติธรรมลึกซึ้ง เป็นแนวทางแห่งการศึกษาและนำมาปฏิบัติได้จริง กุศลจริยาสัมมาปฏิบัติคือการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้. จึงมีใช้เพียงเพื่อยกย่องและแสดงกตัญญูตเวทีตาธรรมต่อพระเดชพระคุณเท่านั้น แต่กลับมุ่งผลอันยิ่งใหญ่แก่พุทธศาสนิกชนทั่วไป เนื่องด้วยพระเดชพระคุณจักได้มอบเป็นธรรมบรรณาการแก่ผู้มาร่วมงานทำบุญฉลองอายุ และแก่พระภิกษุสามเณรผู้กำลังเข้ารับการอบรมหลักสูตรวิชาการ เทศนา ณ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร พร้อมกับมอบเป็นธรรมบรรณาการแก่พุทธศาสนิกชนในโอกาสอื่นต่อไป

คณะผู้ดำเนินการจัดพิมพ์ หวังเป็นอย่างยิ่งว่า ผู้ใฝ่ใจในกุศลจริยาสัมมาปฏิบัติทุกท่าน จักมีโอกาสดำเนินธรรมทานและประโยชน์จากหนังสือเล่มนี้โดยทั่วกัน ขอกุศลผลบุญพิเศษอันจักบังเกิดมี จงเป็นพลวปัจจัย เป็นนิลยเสริมส่งให้พระเดชพระคุณพระราชาวมุณี จงมีสุขภาพพลานามัยสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ เพื่อเป็นหลักชัยในการประกาศพระพุทธานุศาสนาสืบไป.

คณะศิษยานุศิษย์

ประวัติสืบทอด

พระราชกรณียกิจ (ประยูร ธนภักดี)

เปรียญธรรม ๙ ประโยค (ขณะเป็นสามเณร), พ.ม.,
พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับ ๑), M.A., M.Phil., Dip. in French,
Ph.D. (Philosophy)

อุปสมบทในพระบรมราชานุเคราะห์ที่วัดพระศรีรัตนศาสดาราม
เคยเป็นพระธรรมทูตประจำวัดธัมมมาราม ชิคาโก สหรัฐอเมริกา
เคยเป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย รองอธิการบดีฝ่ายวิจัยและ
วางแผน และรองอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย

ปัจจุบันเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย เจ้าคณะภาค ๒ และผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดประยุรวงศา-
วาสวรวิหาร

เป็นอาจารย์พิเศษมหาวิทยาลัยต่างๆ เช่น จุฬาลงกรณ์มหา
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหา
วิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยขอนแก่น มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

เป็นวิทยากรบรรยายในสถาบันพัฒนาข้าราชการพลเรือน

(๖)

สถาบันพัฒนาข้าราชการตุลาการ สถาบันพัฒนาข้าราชการฝ่าย
อัยการ สถาบันพระปกเกล้า สถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา
วิทยาลัยป้องกันราชอาณาจักร สถาบันจิตวิทยาความมั่นคง
วิทยาลัยการปกครอง กรมการศาสนา สภาภาษาชาวไทย บริษัทการ
บินไทย ฯลฯ

เป็นนักเขียนผลิตผลงานทางวิชาการและหนังสือธรรมบรรยาย
หลายเล่ม เช่น

- พุทธศาสนากับปรัชญา
- เปรียบเทียบแนวคิดพุทธทาสกับชาตรี
- พระพุทธประวัติ
- ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ไทย
- พรใดก็ไรค่าถ้าไม่ทำ
- พัฒนาชีวิตด้วยแนวคิดเชิงคุณธรรม
- กรรม การเวียนว่ายตายเกิด
- ด้วยความหวังและกำลังใจ
- มองสังคมไทย
- ทางแห่งความสำเร็จ
- มณีแห่งปัญญา : คุณธรรมสำหรับนักบริหาร
- ทำความดีมีความสุข
- อยู่อย่างไรให้เป็นสุข
- วิมุตติมรรค
- สุขภาพใจ
- อนุทินธรรมะ : ธรรมะสำหรับ 365 วัน

- วิทยาศาสตร์ในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนา
- ขอบฟ้าแห่งความรู้
- เพื่อน
- *A Buddhist Approach to Peace*
- *Selflessness in Sartre's Existentialism and Early Buddhism*
- *Buddhist Morality*

ฯลฯ

รางวัลที่ได้รับ

- พ.ศ. ๒๕๓๗ รางวัลคนดีศรีสังคม จากสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
- พ.ศ. ๒๕๓๙ รางวัลเสมาธรรมจักรทองคำด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- พ.ศ. ๒๕๔๐ รางวัลมหิดลวรานุสรณ์
- พ.ศ. ๒๕๔๒ ปริญญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ สาขาปรัชญาการศึกษา จากมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

แต่...พระราชาบรมนิ

วัน	หนึ่งมิถุนายน	เจริญธรรม
เกิด	กุศลกรรม	พะแล้ว
อธิการ	อภิสิทธิ์-	โพธิ ญาณเอย
บดี	บดีนทร์แก้ว	เกียรติก้องกรุงสยาม
พระ	อัฉริยะผู้	อธิการ บดีเฮย
ราช	ภักดิ์นิตชาญ	เจียวพร้อม
วร	ยุทธพทุโธหาร	ยอดเยี่ยม ยิ่งแซ
มุณี	นาถ ศรัทธาอันอม	แน่นด้วยไมตรี

“พระราชาบรมนิ”

เพชรน้ำหนึ่งตรึงตรา

วิชาจักรณะ

ฝึกกายวาจาใจ

เส้าหลักมหาจุฬา

อังกฤษ-ไทย-บาลี

ยิ่งยงยะยงโย

รอบรู้รังสีมันต์

เกริกเกียรติและเกรียงไกร

ไพโรจน์ไพจิตร

“อธิการบดี” “มหาจุฬา”

ปวงประจักษ์พระสงฆ์ไทย

พระยิ่งพระพะพ้องใส

ได้มั่นคงพระสงฆ์ดี

เก่งแกร่งกล้าทั่วธานี

ฝรั่งเศสสุดรำพัน

ผ่องอำไพบุรีพันธ์

เอนกอนันต์เหลือคณา

มหาวิทยาลัย มหาจุฬา

สุดพรรณนา มหาวิทยาลัย

เสกสรรค์มวลพระสงฆ์
 เยี่ยมยอดตลอดไป
 ศึกษาสดุดีสิทธิ์
 แจ่มแจ้งงามรจนา
 ปกครองสนั่นครั้น
 อ่างทอง สระบุรี
 เทศนาธรรมวาที
 จัปจิตสุดจ้านรริจ
 ผลงานวรรณกรรม
 วิชาการอุดม
 ที่วิวิทย์
 รูปลักษณ์เลอเลิศพงษ์
 บริหารการศึกษา
 วิสัยทัศน์กว้างไกล
 สิบเจ็ดกัณยาน
 มงคลวารดิถี
 ขอพระไตรรัตน์ป้อง
 ทุกข์โศกโรคภัยพาล
 คิดทำให้สัมฤทธิ์
 คู่ฟ้า “มหาวิทยาลัย”

อยู่ยืนยงและยิ่งใหญ่
 ตะลึงแลทุกลีลา
 งามวิจิตร บรรเจิดจำ
 เจาะจิตใจให้รู้
 สดุดีครีครึ้นทุกธานี
 อยุธยาวิลาวัลย์
 ทุกถิ่นที่ไว้เทียมทัน
 รสพระธรรมทนายระทม
 ด้านศีลธรรมมีมากถม
 แลวิจิตรงามบรรจง
 ยิ่งบรรลुสมประสงค์
 ยี่มน้อยน้อยร้อยดวงใจ
 ทุกวิชาอดีตัย
 คิดพูดทำจำเรณูดี
 เวียนมาดลสืบสืบ
 พูนพิพัฒน์ชั่วกาล
 จงคุ้มครองป้องสุขสันต์
 จงห่างหายมลายไป
 สดุดีสิทธิ์สุขสดใส
 และชาติไทยนิรันดร์เทอญ

พระมหาไพเราะ กฤษณาวดี
 ประพันธ์

แทนพานพุ่ม

สืบทอดสืบตระกูลบรรพบุรุษ
กับวันวัยก้าวผ่านบุญดาลส่ง
ในนามแห่งนักปราชญ์ผู้อาจอง
ศิษย์ลือมวงเคารพรักด้วยภักดี

ร่มโพธิ์ไทรตระหง่านแผ่ก้านกิ่ง
ส่งบ่มงามภาพลักษณ์แห่งศักดิ์ศรี
หยั่งรากลึกไม่น้อยกว่าร้อยปี
บารมีเทียบเท่าขุนเขาตอ

อบอุ่นด้วยรอยยิ้มตราพิมพิไลต์
เป็นวันศิษย์พร้อมญาติประกาศถ้อย
กวีพจน์เพดียงต่างเรียงร้อย
ร่วมรอคอยวันนี้นิตตาม

แทนพานพุ่มดอกไม้ใจอยากมอบ
กว่าชื่นชอบกว่ารักยากหักห้าม
หลอมดวงจิตศิษย์ร่วมรวมทุกนาม
ด้วยนิยามศรัทธารักประจักษ์ใจ

พระราชวรมุนีศักดิ์ศรีสงฆ์
 งามพร้อมองค์คุณธรรมนำสมัย
 อวยพรท่านสุขทวีทุกปีไป
 ขออย่าได้พบมารชั่วกาลเทอญ

ช.ศรีนอก
 ในนามศิษยานุศิษย์

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	(๓)
แต่...พระราชาวรมุณี	(๘)
แทนพานพุ่ม	(๑๐)
สารสุนทรธรรมกถา	๑
ธรรมทานกถา	๑๑
โลกติปิฎกนกถา	๒๑
บัณฑิตกถา	๓๑
อิทธิบาทกถา	๔๕
สัปปริสธัมมกถา	๖๑
รายนามผู้บริจาค	๗๕

พระธรรมเทศนาภัณฑ์พิเศษ

พระราชกรณีย (ประยูร อมมจิตโต)

สาธนรธรรมกถา

พระราชกรณีย (ประยูร อมมจิตโต)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส ฯ

ยาดานุยายี จ ภวาทิ มาณว

อลฺลณฺจ ปาณิ ปรีชชยสฺส

มา จสฺส มิตฺเตสฺส กทาจิ ทุพฺภิ

มา จ วสํ อสตีนํ นิคฺจเจตฺติ. *

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาใน
สาธนรธรรมกถา ฉลองพระเดชพระคุณประทับพระปัญญาบารมี
เป็นปสาทนียกถา อนุโมทนาในมหามงคลาภีรักขิตกาล ทรง
บำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมบพิตร
พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เหตุ
ทรงพระราชปรารภวันพระราชสมภพซึ่งเวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง
ในวันที่ ๑๒ สิงหาคม จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงพระราช
อุทิศถวายพระสยามเทวาธิราช สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิ

* พระธรรมเทศนารับพระราชทานถวายในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ภูมิพลอดุลยเดชมหาราชเสด็จฯ ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ณ ศาลาเริง วังไกลกังวล หัวหิน จังหวัด
ประจวบคีรีขันธ์ วันพฤหัสบดีที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๒ เวลา ๑๗.๐๐ น.

ราชเจ้าและสมเด็จพระบรมราชบุพการี พระราชกุศลจริยานี้ เป็นการทรงแสดงออกให้ปรากฏซึ่งพระกตัญญูกตเวทิตาธรรม ประจำพระราชหฤทัยของสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ซึ่งสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญไว้ว่า “เอสา ภิกขเว สุปริสสุมมิมิยทิม กตญญุตตา กตเวทิตา” แปลความว่า “ความกตัญญูกตเวทิตาที่เป็นพื้นฐานของคนดี”^๒

มหามงคลลาภรัชชิตกาลวันคล้ายวันพระราชสมภพที่เวียนมาบรรจบเช่นนี้เป็นพระราชวโรกาสที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จะได้ทรงประกอบพระโยนิโสมนสิการคือทรงพิจารณาด้วยพระปรีชาญาณ อันแนบคายถึงพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ที่ได้ทรงบำเพ็ญมาตลอดระยะเวลาอันกว่า ๔๐ ปีว่ามีพระราชธรรมข้อใดบ้างเป็นฐานรองรับให้ทรงอุทิศกำลังพระวรกายและพระปัญญาเพื่อความสุขร่มเย็นของชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์สมำเสมอตลอดมา เมื่อได้ทรงพิจารณาเห็นพระราชธรรมเหล่านั้นแล้วก็จะเกิดพระปิติโสมนัสมีใช้น้อย ทั้งจะตั้งพระราชหฤทัยปฏิบัติบำเพ็ญพระราชธรรมให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้น ความสิริสวัสดิพิพัฒน์ชัยมงคลก็จะเกิดมีแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ด้วยเหตุทรงบำเพ็ญพระราชจริยานั้น ข้อนี้สมด้วยพุทธศาสนสุภาษิตที่บัณฑิตกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาลกราบทูลให้ทรงพระวิจาร์ณพระราชธรรมที่บำเพ็ญอยู่ว่า “อิจเจเต กุสเล ธมฺเม” เป็นต้น แปลความว่า “ขอพระองค์ทรงพิจารณาราชกุศลธรรมที่สถิตย์อยู่ในพระองค์เหล่านั้นเถิด เมื่อทรงพิจารณาเช่นนั้น พระปิติโสมนัสจะเกิดมีแต่พระองค์มีใช้น้อย”^๓

พระราชกุศลธรรมที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าสมเด็จพะนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญมามีมากเกินกว่าจะพรรณนาให้ครบถ้วนทุกประการได้ ขอพระราชทานนำพระราชกุศลธรรมเฉพาะข้อที่เรียกว่าสาธุธรรม มาวิชันนาถวายไว้ ณ ที่นี้

สาธุธรรมนี้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นธรรมของคนดี สมดังบาลีนิคมเปตทที่ขอพระราชทานยกไว้เป็นคาถาอุเทศ ณ เบื้องต้นว่า ยาดานุยายี เป็นต้น แปลความว่าสาธุชนคนดีมีธรรม ๔ ประการ คือ

๑. ยาดานุยายี เดินตามทางที่ท่านเดินมาแล้ว
๒. อลฺลญฺจ ปาณี ปวิฑฺฒนสฺส ไม่เฝ้าฝ่ามืออันชุ่ม
๓. มา จสฺส มิตฺเตสฺส กทาจิ ทุพฺภิ ไม่ประทุษร้ายมิตรไม่ว่าในเวลาใด
๔. มา จวสํ อสตีนํ นิคฺคเจ ไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของคนไร้สติ

ประการแรก คำว่า ยาดานุยายี แปลว่า เดินตามทางที่ท่านเดินมาแล้ว หมายความว่าอนุชนคนรุ่นหลังปฏิบัติตามแนวทางที่บุพการีชนคนรุ่นก่อนได้วางเป็นแบบอย่างไว้ ราชอาณาจักรไทยรักษาความเป็นไทยมานานกว่า ๗๐๐ ปี แม้จะมีวิกฤตการณ์ทางการเมืองหรือทางเศรษฐกิจอยู่บ้าง แต่ก็ผ่านพ้นวิกฤตมาได้ทุกครั้ง เพราะพระราชประเพณีแห่งพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้ากำหนดให้องค์พระมหากษัตริย์ต้องมีพระคุณลักษณะของพระมหาธรรมิกราชเจ้าคือทรงทศพิธราชธรรม สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระผู้อันประเสริฐ ทรงรักษาพระราชประเพณีนั้น ด้วยทรงมีพระราชจริยวัตรที่เพียบพร้อมด้วยพระคุณลักษณะ

แห่งพระมหากษัตริย์เจ้าทุกประการ สมดังพระราชปณิธานที่ทรงประกาศเป็นปฐมบรมราชโองการว่า “เราจักครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”

สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงเพียบพร้อมด้วยสาธุคุณธรรมข้อที่ ๑ คือ ยாதานุยายี เดินตามทางที่ท่านเดินมาแล้ว จึงทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจต่าง ๆ “เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ตามรอยพระยุคลบาทสนองพระเดชพระคุณแห่งพระบรมราชสวามีผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทั้งนี้เพราะทรงมีพระราชหฤทัยเปี่ยมล้นด้วยศุภจิตราชธรรม ทรงพระเมตตากรุณาพสกนิกรชาวไทยตลอดจนเพื่อนมนุษย์และสรรพชีวิตที่อาศัยอยู่ใต้พระบรมโพธิสมภารให้มีความร่มเย็น พระเกียรติคุณข้อนี้เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวไทยและชาวต่างประเทศทั่วโลก ดังจะเห็นได้ว่าในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ กราบบังคมทูลขอพระราชทานพระฉายาลักษณ์ไว้ด้านหน้าของเหรียญเซเรส ส่วนด้านหลังของเหรียญจารึกอักษรภาษาอังกฤษว่า “To give without discrimination” แปลว่า “ให้โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง”

เหตุเพราะทรงปฏิบัติบำเพ็ญสาธุคุณธรรมข้อแรกนี้เป็นสำคัญ สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ จึงทรงอุทิศพระองค์เป็นเวลาอันยาวนานหลายสิบปีเพื่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรมซึ่งเป็นมรดกล้ำค่าของสังคมไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงก่อตั้งมูลนิธิส่งเสริมศิลปาชีพพิเศษฯ ในปีพุทธศักราช ๒๕๑๙ มีวัตถุประสงค์ที่สำคัญคือเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดศิลปหัตถกรรมพื้นบ้านของไทยและเพื่อให้

โอกาสชาวนาชาวไร่ประกอบอาชีพเสริมเพิ่มรายได้ พระราชจริยา
นี้ช่วยให้พลนิกรชาวไทยมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและต่างสำนึก
ในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น

สาธุธรรมประการที่สองคือไม่เผาฝ้ามืออันชุ่ม หมายถึง
ความว่าฝ้ามือของผู้มีพระคุณเปียกชุ่มด้วยข้าวน้ำที่ซบเลี้ยงเรามา
คนดีต้องไม่เผาฝ้ามืออันชุ่มคือไม่ทรยศผู้มีพระคุณ กล่าวอีกนัย
หนึ่งคนดีมีความกตัญญูรู้คุณและกตเวทิตอบแทนคุณท่าน สมดัง
พุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “นิมิตฺตํ สาธุรูปานํ กตญฺญูกตเวทิตา”
แปลความว่า “ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นเครื่องหมายของคนดี”
การจะวัดใจคนว่าดีเพียงใดอาจดูได้จากพฤติกรรมว่าเป็นคนชอบ
รักษาหรือชอบทำลาย ทั้งนี้เพราะคนดีมีนิสัยชอบถนอมรักษา
คนไม่ดีมีนิสัยชอบทำลาย ที่เป็นเช่นนี้เพราะคนดีมีความกตัญญูรู้
คุณค่าของบุคคลหรือสิ่งของจึงชอบถนอมรักษาในขณะที่คนไม่ดี
ขาดความกตัญญูรู้คุณค่าจึงชอบทำลาย เช่น คนที่อนุรักษ์สิ่ง
แวดล้อมเป็นคนกตัญญูต่อแผ่นดิน ส่วนคนที่ทำลายสิ่งแวดล้อม
เป็นคนไม่รู้คุณค่าของแผ่นดิน

สมเด็จพระมหามิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ทรงเพียบพร้อมด้วยสาธุธรรมข้อนี้ เพราะ
ทรงแสดงออกให้ปรากฏซึ่งพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมที่ทรงมีต่อ
พระราชมารดาเสมอมา รวมทั้งโปรดฯ ให้ได้รับการดูแลรักษา
พยาบาลอย่างดีในเวลาประจวบ ยิ่งไปกว่านั้น ยังได้ทรงแสดงออก
ให้ปรากฏซึ่งพระกตัญญูกตเวทิตาธรรมอันหาที่เปรียบมิได้ใน
สมเด็จพระมหามิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
ด้วยการอุทิศพระองค์ปฏิบัติพระราชกรณียกิจและพระราชภารกิจ

สนับสนุนพระบรมราชาบายสมกับเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถคู่พระบารมีของสมเด็จพระมหาธรรมิกราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ

สาธุธรรมประการที่ ๓ คือการไม่ประทุษร้ายมิตรไม่ว่าในเวลาใด

คำว่า มิตร หมายถึงผู้ทำคุณประโยชน์ให้กับเรา มิตรในกรณีนี้จึงไม่ได้หมายเพียงเพื่อนมนุษย์เท่านั้น แม้สัตว์ดิรัจฉานและต้นไม้ที่มีคุณประโยชน์ท่านก็จัดว่าเป็นมิตร ชาวนาผู้ฆ่าโคหลังใช้ไถนาเสร็จแล้วชื่อว่าประทุษร้ายมิตร ผู้ทำลายสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติที่ให้คุณประโยชน์แก่ตนก็ชื่อว่าประทุษร้ายมิตรเหมือนกัน เมื่อมนุษย์ทำลายมิตรคือสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติมนุษย์ก็ถูกธรรมชาติลงโทษ ธาตุสี่คือดิน น้ำ ลม ไฟ วิปริตกลายเป็นมลพิษสำหรับมนุษย์ การที่มนุษย์ถูกธรรมชาติลงโทษเช่นนี้ก็เหมือนกับเรื่องมหาวาณิชชาดก * ดังจะขอพระราชทานนำมาเล่าไว้ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล พวกพ่อค้าจำนวนมากเดินทางไปค้าขายต่างเมืองด้วยกัน ระหว่างทางได้ถึงดินแดนทุรกันดาร ไม่มีอาหารและน้ำเหลืออยู่เลย แต่พวกเขาโชคดีที่ได้พบต้นไม้ใหญ่ เมื่อพวกเขาตัดกิ่งด้านหนึ่งของต้นไม้ก็มีสายน้ำไหลออกมาจากกิ่งนั้นให้พวกพ่อค้าได้ดื่มกิน จากนั้นพวกเขายังตัดกิ่งอีกด้านหนึ่งเพื่อเก็บผลไม้มากเป็นอาหาร พวกพ่อค้ามีความโลภมากปรึกษากันว่า นี่เป็นต้นไม้วิเศษ เมื่อพวกเราตัดกิ่งยังได้อาหารขนาดนี้ ถ้าโค่นทั้งต้นคงจะพบของดีมากมาย พ่อค้าทั้งหมดเห็นว่ควรโค่นต้นไม้ยกเว้นแต่หัวหน้าพ่อค้าที่ห้ามปรามไว้ แต่ไม่มีใครเชื่อฟังเขา พวก

เขาตัดโคนต้นไม้โคนลงมา พอดันไม้ล้มลง พญานาคได้ออกมา
ฆ่าพ่อค้าเหล่านั้นแต่ยังไว้ชีวิตหัวหน้าพ่อค้าเพียงคนเดียว

จากชาดกเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรุปว่า “ยสฺส รุกฺขสฺส
ฉายาย นิสีเทยฺย สยฺยว วา” เป็นต้น แปลความว่า “บุคคลนั่ง
อยู่ใต้ร่มเงาของตนไม่ได้ ไม่ควรหักรานกิ่งของตนไม้นั้น ผู้ทำเช่น
นั้นชื่อว่าประทุษร้ายมิตร เป็นคนเลวแท้ ๆ” ๖

สมเด็จพระมหามิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ทรงเพียบพร้อมด้วยสาธุคุณธรรมชื่อนี้ดังจะเห็น
ได้จากการที่ทรงแนะนำและส่งเสริมพลกนิกรชาวไทยให้อนุรักษ์
ป่าไม้และสัตว์ป่า ทรงสนับสนุนโครงการปาร์กน้ำซึ่งทรงริเริ่มไว้ตั้ง
แต่ปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ สมเด็จพระมหามิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง
สองพระองค์ยังได้ทรงปฏิบัติเป็นแบบอย่างในการพิทักษ์สิ่ง
แวดล้อมให้แก่พลกนิกรชาวไทยด้วยการรักษาสภาพบริเวณสวน
จิตรลดาให้เป็นสถานที่อันร่มรื่นงดงามด้วยต้นไม้านาพรรณและ
สัตว์นานาชนิด

สาธุคุณธรรมประการที่ ๔ คือการไม่ตกอยู่ใต้อำนาจของ
คนไร้สติ เพราะคนไร้สติมักให้คำแนะนำอย่างไม่รอบคอบซึ่งมัก
จะนำเภทภัยมาให้ในภายหลัง คนที่หลงเชื่อถ้อยคำของคนประเภท
นี้อาจจะแพ้ภัยตัวเองเพราะบูชาผู้ไม่ควรบูชาจึงพากันล่มจม ดัง
เรื่องเล่าต่อไปนี้ในจัมมสาฎกชาดก “

ในอดีตกาล มีปริพาชกคนหนึ่งชื่อจัมมสาฎกเที่ยวภิกขา
จารอยู่ในกรุงพาราณสี ถึงสถานที่ชนแพะ ขณะนั้น แพะตัวหนึ่ง
เห็นปริพาชกนั้นแล้วตั้งท่าจะขวิด มันจึงย่อตัวลง ปริพาชกไม่ถอย
หนีด้วยเข้าใจผิดคิดว่า “แพะตัวนี้ย่อตัวทำความเคารพเรา ในเมือง

ใหญ่นี้ มีแพะนี้ตัวเดียวเท่านั้นที่รู้คุณค่าของเรา” พอคิดเช่นนี้
 บริพาชกได้ยื่นประณมมือรับความเคารพของแพะนั้น เขาถูกแพะ
 ขวิดล้มลงสิ้นใจตรงนั้นเอง

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ
 พระบรมราชินีนาถ ทรงปฏิบัติบำเพ็ญสาธารณธรรมข้อที่ ๔ นี้ ด้วย
 การที่ทรงมีพระราชศรัทธาในพระรัตนตรัย ไม่พระราชหฤทัยใน
 การศึกษาพระศาสนาและทรงธรรม โปรดสนทนาศรัทธากับสมเด็จพระ
 พระสังฆราชและพระมหาเถระอยู่เนื่อง ๆ

พระปิตุในธรรมจะเกิดมีมิใช่น้อย เมื่อสมเด็จพระบรมพิตร
 พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรง
 ประกอบพระโยนิโสมนสิการคือทรงพิจารณาด้วยพระปรีชาญาณ
 อันแนบคายถึงสาธารณธรรม ๔ ประการ ดังที่ขอรับพระราชทาน
 ถวายวิสัยนามาตามแนวพระบาลีนิกเขปบทเบื้องต้นว่า “ยาตานูยายี
 จ ภวาทิ มาณว” เป็นต้น ซึ่งขอพระราชทานแปลสรุปเป็นคำ
 ประพันธ์ร้อยกรองว่า

- (๑) เดินตามรอยคนดีที่อยู่หน้า
- (๒) มือเคยเลี้ยงเรามาจงอย่าเผลา
- (๓) อย่าทำร้ายพวกพ้องมิตรของเรา
- (๔) อีกคนเขลาไร้สติอย่าริตาม

สาธารณธรรมทั้ง ๔ ประการ มีประจำอยู่ในพระราชหฤทัย
 ของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ
 พระบรมราชินีนาถ จึงได้ทรงอุทิศพระองค์ในการปฏิบัติพระราช
 กรณียกิจและพระราชภารกิจตามรอยพระยุคลบาทของสมเด็จพระ
 บรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐอย่างสม่า

เสมอติดต่อกันมาเป็นเวลานานกว่า ๔๐ ปี

รตนตตยานุภาเวน รตนตตยเตชสา ด้วยเดชานุภาพแห่ง
คุณพระศรีรัตนตรัย และด้วยเดชแห่งพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญ
ให้เป็นไปในหมู่สงฆ์ พร้อมทั้งอานุภาพแห่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์และพระสยามเทวาธิราช ได้อภิบาล
รักษาสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
พร้อมสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ
พระบรมราชินีนาถ ให้ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒน์
มงคลพระชนมสุขทุกประการ อุปสรรคอุปัทวันตรายทั้งปวงอย่า
แผ้วพานพระมหาจักรีบรมราชวงศ์ พระราชวงศ์ มุขอำมาตย์มนตรี
ชาวประชาราษฎร สมณชีพรามณ์ ตลอดนิรันดร์กาล

รับพระราชทานถวายเป็นวิสาขนาพระธรรมเทศนาในสาธุ
นรธรรมกถา จลอมพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติ
ลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้ เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

เป็นอรรณ

๑. ชุ.ช. ๒๘/๙๙๔/๓๔๘
๒. ช.ช. ๒๐/๒๗๗/๗๘
๓. ชุ.ช. ๒๘/๒๔๐/๘๖
๔. สมเด็จพระสังฆราช (ส.า)
๕. ชุ.ช. ๑/๑๙๐/๓๙๔
๖. ชุ.ช. ๑/๑๙๐/๓๙๔
๗. ชุ.ช. ๒๗/๕๙๔/๑๔๔

ธรรมทานกถา

พระราชกรณีย (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ
สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาตีติ* ๑

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายเป็นวิมลธรรมเทศนาใน
ธรรมทานกถา ฉลองพระเดชพระคุณประทับพระปัญญาบารมี
อนุรูปแด่พระราชกุศลทักษิณานุประทาน ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระ
ราชสมภารพระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภ
วันคล้ายวันสวรรคตแห่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ซึ่งเวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง ในวันที่ ๑๔ กรกฎาคม จึงทรง
พระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราชกุศลทรงพระราชอุทิศถวายเป็น
สมเด็จพระบรมราชชนนีพระองค์นั้น นับเป็นการทรงแสดงพระ
ราชกตัญญูกตเวทิตาธรรมประจำพระราชหฤทัย อันเป็นธรรมะที่
สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสรรเสริญว่าเป็นพื้นฐานของคนดี

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงปฏิบัติพระราช

* พระธรรมเทศนารับพระราชทานถวายเป็นการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดชมหาราช เสด็จฯ ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน ทรง
พระราชอุทิศถวายเป็นสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ณ ศาลาเริง วังไกลกังวล
หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ วันพุธที่ ๑๔ กรกฎาคม ๒๕๔๒ เวลา ๑๗.๓๐ น.

กรณีนี้กิจด้วยพระวิริยอุตสาหะเพื่อความผาสุกของเหล่าพสกนิกร ด้วยทรงเสียสละความสุขส่วนพระองค์ ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุดมิได้ จึงทรงเป็นที่เคารพสักการะเทิดทูนอย่างสูงจากเหล่าพสกนิกรไทย นับว่าทรงมีพระคุณต่อประเทศชาติอย่างล้นพ้นเกินกว่าจะพรรณนาให้ครบถ้วนทุกประการได้ ขอพระราชทานนำพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมราชชนนีพระองค์นั้น เฉพาะส่วนที่เกี่ยวกับการทรงปฏิบัติหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่ดีมาพรรณนาไว้ ณ ที่นี้

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษาและปฏิบัติธรรม นอกจากจะสนพระราชหฤทัยศึกษาและปฏิบัติธรรมด้วยพระองค์เองแล้วยังมีพระราชดำริที่จะเผื่อแผ่ผลดีในการศึกษาและปฏิบัติธรรมซึ่งได้ทรงสัมผัสมาด้วยพระองค์เองพระราชทานให้แพร่หลายไปในหมู่พุทธศาสนิกชนทั่วไป โดยเฉพาะในหมู่ประชาชนที่เป็นชาวบ้านสามัญ เพื่อเขาเหล่านั้นจะได้นำความรู้ทางพระพุทธศาสนาไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตของเขาให้ถูกทำนองคลองธรรมและบังเกิดผลดีแก่ชีวิต

การส่งเสริมการศึกษาและปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนาตามพระราชดำริของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีนั้นโปรดให้จัดขึ้นหลายรูปแบบ เช่น การจัดให้มีปาสูกถาธรรมเป็นครั้งคราว ให้มีการบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุ อ.ส.พระราชวังดุสิต ให้จัดพิมพ์หนังสือธรรมสำหรับพระราชทานแจกแก่ข้าราชการและประชาชนทั่วไป การที่ทรงให้เผยแพร่ธรรมในรูปแบบต่าง ๆ เช่นนี้ ชื่อว่าทรงบำเพ็ญธรรมทาน ซึ่งประเสริฐกว่าทานทั้งปวง

พระอรรถกถาจารย์ได้จำแนกทานไว้ ๓ ประเภท คือ

๑) อามิสทาน การให้สิ่งของ ๒) อภัยทาน การให้อภัย ๓) ธรรมทาน การให้ธรรม ในบรรดาทานทั้ง ๓ ประเภทนี้ พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญธรรมทานว่าเป็นเลิศ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งขอพระราชทานยกเป็นอุเทศ ณ เบื้องต้นว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” แปลว่า “การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง”

บุคคลผู้จะให้ธรรมเป็นทานต้องไม่มีธรรมมัจฉริยะคือความตระหนี่ในปริยัติธรรม เมื่อได้ความรู้เกี่ยวกับธรรมแล้วเขาก็ปรารถนาที่จะเผยแผ่ต่อไป เพราะพิจารณาเห็นว่าการประกาศธรรมก็เหมือนการจุดเทียน ถ้าสงวนความรู้เกี่ยวกับธรรมไว้เฉพาะตนก็เหมือนการจุดเทียนเพียงเล่มเดียว แสงสว่างก็อยู่ในวงจำกัด แต่ถ้าอนุญาตให้คนอื่นใช้เทียนของตนมาจุดต่อๆ กันไป แสงสว่างก็ขยายไปทั่วบ้านเมือง สมเด็จพระบรมราชชนนีพระองค์นี้ทรงประจักษ์ความจริงข้อนี้จึงทรงส่งเสริมให้มีการเผยแผ่ธรรมในรูปแบบต่าง ๆ ตามแนวพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระบูรพมหากษัตริราชเจ้า ทั้งนี้เพราะสมเด็จพระบูรพมหากษัตริราชเจ้าทุกพระองค์ทรงถือเป็นหน้าที่ที่จะต้องศึกษาปฏิบัติและเผยแผ่ธรรมในพระพุทธศาสนา อาทิเช่น พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า ทรงสอนธรรมให้แก่เสือป่า เรียกว่า เทศนาเสือป่า และทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง พระพุทธเจ้าตรัสรู้อะไร แม้ในรัชกาลปัจจุบันสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงค้นมหาชนกชาดกในพระไตรปิฎก และอรรถกถา แล้วทรงแปลเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมกับทรงให้จัดพิมพ์เผยแพร่เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของพลชนิกรหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่อง พระมหาชนก นี้ ได้เป็นเครื่องสอนใจ

พลกนิกรชาวไทยให้มี “ความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม กำลังกายที่สมบูรณ์” สำหรับฝ่าฟันให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่ประเทศชาติกำลังเผชิญอยู่

ความสำคัญของการเผยแผ่ธรรมดั่งรับพระราชทานวิสัยนามานี้เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าธรรมทานมีอานิสงส์มากเพียงไร สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงพรรณนาอานิสงส์ของการศึกษาธรรมไว้ ๕ ประการ คือ ๑) ย่อมได้เรียนรู้สิ่งที่ยังไม่เคยเรียนรู้ ๒) สิ่งที่เคยเรียนรู้แล้วย่อมเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้น ๓) แก้อัศจรรย์เสียได้ ๔) ทำความเห็นให้ถูกต้องได้ ๕) จิตของผู้ศึกษาธรรมย่อมผ่องใส^๑

เมื่อผู้ศึกษาธรรมมีจิตผ่องใสย่อมเข้าใจความจริงและเข้าถึงสัจธรรมได้งามสมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “เสยฺยถาปี ภิกขเว อุทฺทรหฺโห อจุโธ” เป็นต้น แปลความว่า “ห้วงน้ำที่ไม่ขุ่นมัว ไส้สะอาด บุคคลผู้มีตาดี ยืนอยู่บนฝั่ง พึงมองเห็นหอยโข่งและหอยกาบข้าง ก้อนกรวดและกระเบื้องถ้วยบ้าง ผุ่งปลาที่ว่ายไปและหยุดอยู่บ้าง ในห้วงน้ำนั้น ช้อนนั้นเพราะเหตุไร เพราะน้ำไม่ขุ่นมัว แม้ฉันใด ผู้เห็นภัยในวัฏสงสารนั้นจักรู้ประโยชน์ตน รู้ประโยชน์ผู้อื่น รู้ประโยชน์ทั้งสองหรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันประเสริฐอย่างสามารถอันวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยจิตไม่ขุ่นมัว ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ช้อนนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตไม่ขุ่นมัว ฉะนั้นเหมือนกัน”^๒

ประโยชน์ของการศึกษาธรรมอีกประการหนึ่งก็คือการได้คติธรรมประจำใจไว้เตือนตนเองในยามเผชิญปัญหาและปฏิบัติหน้าที่ หัวใจของการศึกษาหรือฟังธรรมจึงอยู่ที่การจดจำนำข้อธรรมที่ได้ศึกษาหรือฟังนั้นไปสอนตนเอง ดังนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “ตฺมุเหหิ กิจจํ อาตปฺปํ อุกฺขาตาโร ตถาคตา” แปลความว่า

“ความเพียรในการปฏิบัติธรรมเป็นหน้าที่ของท่านทั้งหลาย พระ
ตถาคตเจ้าเป็นแต่เพียงผู้บอกทาง” * ดังคำประพันธ์ที่ว่า “ชี้ทาง
บรรเทาทุกข์ ชี้สุขเกษมศานต์ ชี้ทางพระนฤพาน ให้พ้นโคภวิโยค
ภัย” ถ้าหากว่าชาวพุทธไม่นำธรรมมาสอนตนเองก็จะไม่ได้
ประโยชน์ในการศึกษาธรรม เพราะการศึกษาธรรมก็คือการศึกษา
เพื่อที่จะสอนตนเอง พระพุทธเจ้าตรัสว่า “อุตตนา โจทยุตตนา”
แปลว่า “จงเตือนตนด้วยตนเอง”^๖ ซึ่งมีภาสิตอุทานธรรมอธิบายว่า

ตนของตนเตือนตนให้พ้นผิด

ตนเตือนจิตตนได้ใครจะเหมือน

ตนเตือนตนไม่ได้ใครจะเตือน

อย่าแซ่เขื่อนเตือนตนให้พ้นภัย

พุทธวิธีในการเตือนตนเริ่มต้นด้วยการใช้สติตรวจสอบตน
เองว่ามีธรรมดังที่ได้ศึกษามาหรือไม่ สติ แปลว่า ระลึกรู้ทันปัจจุบัน
นั่นคือ ฝึกมองด้านในว่าขณะนี้เรากำลังคิด หรือทำอะไรอยู่
ทำจิตตามุขสันดานคือใช้จิตมองจิต เรียกว่ามีธรรมมาทาสะ คือสร้าง
กระจกส่องใจ ให้เห็นว่าสภาพจิตของเราในปัจจุบันเป็นอย่างไร

ขั้นต่อไปก็คือถ้าเห็นว่าจิตตก หมกมัวเกิดความท้อแท้
ท่านให้ยกจิต ดังพระบาลีว่า “ลิเณ จิตฺตมฺหิ ปคฺคาโห” แปลว่า
“เมื่อจิตตกให้ยกจิต” * เมื่อต้องเผชิญปัญหาหรือความยากลำบาก
ในชีวิต บางคนถอยใจยอมแพ้อย่างง่ายดาย แต่บางคนปลุกใจตน
เองให้กล้าเผชิญปัญหาและหาทางแก้ไขอย่างสุขุมรอบคอบ

เมื่อครั้งที่เจ้าชายสิทธัตถะเพิ่งออกผนวชได้ ๗ วันยังไม่ได้
ตรัสรู้ ได้เสด็จเข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ได้ภัตตาหารที่
ชาวบ้านใส่บาตรแล้วเสด็จไปประทับนั่งที่ริมเงาของภูเขাপันทวะ

เริ่มเพื่อเสวยพระกระยาหาร เนื่องจากพระองค์เคยเสวยแต่พระกระยาหารอันประณีตในวัง จึงไม่อาจเสวยพระกระยาหารที่หยาบของชาวบ้านได้ พระอันตะใส่ใหญ่ของพระองค์มีอาการเหมือนจะพุ่งออกมาทางพระโอษฐ์ ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ทรงอึดอัดกังวลพระทัยด้วยอาหารอันปฏิกูล จึงทรงโอวาทสอนตนด้วยพระองค์เองอย่างนี้ว่า “สิทธิ์ตะเธอเกิดในสถานที่มิโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ด้วยโภชนะแห่งข้าวสาละมีกลิ่นหอม ซึ่งเก็บไว้ ๓ ปี ในตระกูลอันมีข้าวและน้ำหาได้ง่ายมาก ได้เห็นบรรพชิตผู้ทรงผ้าบังสุกุลรูปหนึ่งแล้วคิดว่า เมื่อไรหนอ แม้เราก็จักเป็นอย่างนั้น เทียบวินยบาตบริโภคเวลานั้นจักมีไหมหนอ เธอจึงออกบวชบัดนี้ เธอจะอยู่อย่างไรถ้าไม่รับอาหาร” “ ครั้นทรงสอนพระองค์เองอย่างนี้แล้ว ไม่ทรงมีอาการผิดปกติทรงเสวยพระกระยาหารได้ ข้อนี้แสดงว่าก่อนจะตรัสรู้ สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอนตนเองตลอดเวลา จึงมีความก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรม

แม้ในอดีตชาติเมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมีอยู่นั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงสอนตนเองจนยกจิตให้อาจหาญได้ในยามที่คนอื่นพากันหมดกำลังใจ ดังเรื่องที่พระพุทธองค์ทรงเล่าไว้ในวัณณุปกชาดก ดังต่อไปนี้ “

พระโพธิสัตว์ในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นพ่อค้าเกวียน ได้นำกองเกวียนผ่านทะเลทรายรอนแรมอยู่หลายวันจนหลงทางขาดน้ำ ขาดเสบียง น้ำสำคัญที่สุดเพราะถ้าสัตว์ขาดน้ำก็จะไม่ลากเกวียนต่อไป พระโพธิสัตว์จึงออกสำรวจหาแหล่งน้ำในทะเลทรายพบกอกหญ้าแพรกกอกหนึ่งจึงคิดว่า หญ้าเหล่านี้จักเกิดขึ้น เพราะความเย็นของน้ำข้างล่าง จึงให้คนถือจอบมาให้ขุดลงยังที่นั้น คน

เหล่านั้นชุดลึกลงไปหลายวา จอบได้กระทบหินข้างล่าง ชุดต่อไปไม่ได้ ทุกคนหมดกำลังใจเลิกชุด แต่พระโพธิสัตว์ยังไม่หมดหวังลงไปยังบนพื้นหินในหลุม ก้มลงเงี่ยหูฟังเสียง ได้ยินเสียงน้ำไหลอยู่ใต้พื้นหิน จึงขึ้นมาบอกกับคนรับใช้ส่วนตัวว่า เมื่อเธอเลิกจะความพยายามเสีย พวกเราจะพากันพินาศ เธออย่าละความพยายาม จงถือเอาค้อนเหล็กนี้ลงไปยังหลุม ทุบที่หินนี้ คนรับใช้มีกำลังใจ ในขณะที่คนส่วนใหญ่ละความพยายามยืนดูอยู่เฉย ๆ คนรับใช้นั้นจึงลงไปทุบหินจนแตก ๒ ซีกตกลงไปข้างล่างได้ขวางกระแสน้ำได้ดิน เกิดเป็นน้ำพุพุ่งขึ้นมาสูงเท่าลำตาล คนทั้งปวงพากันตีมือกันแล้วรอดชีวิตพ้นทะเลทรายออกมาได้

ในวันอุปตชาดกนี้ พระโพธิสัตว์ไม่ยอมแพ้เหมือนคนอื่น ๆ แต่แสดงภาวะผู้นำ ที่นอกจากจะยกจิตตนเองแล้วยังปลุกใจคนรับใช้ให้มุ่งมั่นต่อไป ผู้จะผ่านพ้นอุปสรรคได้ต้องมีคติธรรมประจำใจ สำหรับยกจิตเมื่อเห็นว่าจิตตก ดังกรณีที่พระมหาชนกว่ายน้ำในทะเลได้นานถึง ๗ วัน ๗ คืน เมื่อนางเทพธิดาชื่อว่ามณีเมขลาถามว่าทำไมจึงทำเช่นนั้น ก็ตอบว่า “โศก วยามิสุลลามี ยถาสติ ยถาพล” เป็นต้น แปลความว่า “เราจะพยายามให้เต็มสติกำลังไปถึงฝั่งทะเลให้ได้” ๑๐ ทีก้าวเช่นนี้เพราะพระมหาชนกมีคติธรรมสอนใจว่า “วยามเมถว ปุริโส” แปลความว่า “เกิดเป็นคนต้องพยายามรำไป” ๑๑ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

เกิดเป็นคนควรหวังอย่ายังหยุด
มีรู้สุดสิ้นหวังตั้งมาดหมาย
หวังไว้เกิดหวังยังยืนมิตินคลาย
ปราชญ์ทั้งหลายสมหวังเพราะตั้งใจ

ประเด็นที่ควรระวังในการยกจิตปลุกใจก็คือว่า อาจจะมุงมันเกินไปจนเกิดความฟุ้งซ่านหรือบางทีก็เคี้ยวเชืญตนเองมากเกินไปจนเกิดความเครียด ในกรณีนี้ให้ตรวจสอบใจตนเองแล้วทำขั้นที่ ๒ คือช่มจิตลงมา ดังพระบาลีว่า “อุทฺตสฺมี วินิคุโห” แปลความว่า “เมื่อจิตฟุ้งซ่านให้ช่มจิต”^{๑๒} การปฏิบัติธรรมหรือทำหน้าที่ที่ต้องดำเนินสายกลางเป็นมัชฌิมาปฏิปทา คือให้มีความพอดี ไม่ตึงนักไม่หย่อนนัก ถ้าแรงความเพียรมากเกินไป ก็เกิดอุทฺธจะคือความฟุ้งซ่าน ต้องลดความเพียรลงบ้าง แล้วเพิ่มสมาธิเข้าไป เมื่อปรับสมาธิให้พอดีกับความเพียร การปฏิบัติธรรมก็จะก้าวหน้าไปด้วยดี นี่เรียกว่าการช่มจิตเมื่อควรช่ม

มีเรื่องเล่าว่า ^{๑๓} พระโสณโกปิวิสีสะปฏิบัติธรรมเคร่งครัดมากอยู่ในป่าสิตวัน ท่านเดินจงกรมจนเท้าพอง ไม่ยอมออกนอกบริเวณที่จงกรม บางครั้งต้องคลานจงกรม ถึงปฏิบัติเข้มงวดขนาดนั้นก็ยังไม่วรรลุธรรม ท่านจึงเกิดความท้อแท้และเริ่มคิดจะลาสิกขาออกไปเป็นฆราวาส

พระพุทธเจ้าทรงทราบความคิดของท่านจึงเสด็จไปหาและตรัสสอนว่า การปฏิบัติธรรมเหมือนกับการเล่นพิณ ถ้าซึงสายตึงเกินไป สายมักจะขาด ถ้าซึงสายหย่อนนักมักจะไม่ได้ดัง สายกลางคือไม่หย่อนนักไม่ตึงนักจะดังดี การปฏิบัติธรรมก็เช่นกัน อย่าให้ตึงหรือหย่อนเกินไป พระโสณโกปิวิสีสะปฏิบัติตามพระพุทธโฆษาทนีแล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

การเผยแผ่ธรรมที่สมเด็จพระบรมราชชนนีพระองค์นั้น ได้ทรงสนพระราชหฤทัยส่งเสริมนับเป็นธรรมทานที่มีอานิสงส์มากมาย เพราะการศึกษารวมช่วยให้ผู้ศึกษาได้คติธรรมนำไปเตือนสติตน

เองเมื่อเห็นว่าจิตตกก็ยกจิต เมื่อเห็นว่าจิตฟุ้งซ่านก็ข่มจิต ดำเนินชีวิตในทางสายกลาง ดังนั้น ธรรมทานจึงเป็นทานที่ประเสริฐชนะทานทั้งปวง เพราะช่วยพัฒนาจิตของมนุษย์ให้หลุดพ้นทุกข์ได้ สมดังพุทธศาสนสุภาษิตที่รับพระราชทานยกเป็นนิกเขปบทเบื้องต้นว่า “สพฺพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ” แปลว่า “การให้ธรรมชนะการให้ทั้งปวง”

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงดำรงมั่นในกตัญญูกตเวทิตาธรรม เมื่อทรงรำลึกถึงพระราชอุปการคุณแห่งสมเด็จพระบรมราชชนนี จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานถวายพร้อมกับจัดให้มีการพระราชทานธรรมซึ่งเป็นธรรมทาน

ขออำนาจแห่งพระราชกุศลที่ทรงพระราชอุทิศถวายทั้งปวง มีการพระราชทานธรรมเป็นสำคัญ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมตามพระราชปัดติทานอุทิศทุกประการ

ขอพระบรมเดชานุภาพแห่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ แห่งสมเด็จพระบรมราชชนก แห่งสมเด็จพระบรมราชชนนีและอานุภาพแห่งพระสยามเทวาธิราชได้อภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพร้อมสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ให้ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิไลชนาพระธรรมเทศนาในธรรมทานกถา จลองค์พระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้ เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

เป็นอรรค

๑. ชุ.ธ. ๒/๓๔/๖๓
๒. ชุ. จริยา. ๒. ๓๕๖/๓๕๒
๓. ๒ง. ปญ. ๒๒/๒๐๒/๒๗๖
๔. ๒ง. เขม. ๒๐/๔๗/๑๐-๑๑
๕. ชุ.ธ. ๒๕/๓๐/๕๑
๖. ชุ.ธ. ๒๕/๓๐/๖๖
๗. ชุ.มหา. ๔๘๖/๖๒๗
๘. ชุ.ฐา. ๑/๑๐๔
๙. ชุ.ฐา. ๑/๑๖๔
๑๐. ชุ.ฐา. ๔/๖๒
๑๑. ชุ.ฐา. ๔/๗๒
๑๒. ชุ.มหา. ๒๔/๔๘๖/๖๒๗
๑๓. ๒ง. ๑/๒๐๕/๒๑๒

โลกติกิจฉนถา

พระราชกรณีย (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

มหาการุณิกโก สตุถา สพุพฺพลโลกติกิจฉนโกติ. *

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาใน
โลกติกิจฉนถา ฉลองพระเดชพระคุณพระคณบดีพระปัญญาบารมี
ในการพระราชกุศลทักษิณานุประทาน ที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระ
ราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภ
วันเสด็จสวรรคตแห่งพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล
สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช ซึ่งเวียนมาบรรจบอีกวาระหนึ่ง ใน
วันที่ ๙ มิถุนายน จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญพระราช
กุศลทรงพระราชอุทิศถวาย สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดช
วิกรม พระบรมราชชนก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระองค์นั้น
ตามวิธีทักษิณานุประทานในพระพุทธศาสนา

* พระธรรมเทศนารับพระราชทานถวาย ในการที่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน ทรงพระราชอุทิศถวาย สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ณ ศาลาเริง วังไกลกังวล หัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ วันพุธที่ ๙ มิถุนายน ๒๕๕๒ เวลา ๑๗.๐๐ น.

สมเด็จพระบรมราชชนกนั้นได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจเป็นนิทานุทิศประโยชน์แก่ประเทศชาติประชาชนอย่างไพศาล โดยเฉพาะในด้านแพทย์และการสาธารณสุข ทรงอุทิศพระองค์เพื่อการแพทย์ไทยอย่างมากมาย เป็นผลทำให้กิจการแพทย์และการสาธารณสุขได้เจริญเป็นปึกแผ่นมาจนถึงกาลปัจจุบัน บรรดาผู้ที่สำนึกในพระกรุณาธิคุณได้พร้อมกันเฉลิมพระเกียรติเป็นพระบิดาแห่งการแพทย์ไทย

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลปรากฏว่าได้เป็นที่รักของประชาชนเป็นอย่างยิ่ง จนถึงกับมีผู้ถวายพระนามว่า สมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์น้อย แทนพระองค์ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระปิยมหาราช เพราะได้ทรงดำรงพระราชธรรมจริยาทั้งปวงอย่างครบถ้วน พระราชจริยวัตรทั้งปวงจึงเป็นที่ซาบซึ้งตรึงใจทำให้เกิดความจงรักภักดีในหมู่พลนิกรอย่างรวดเร็ว

ส่วนสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงยังด้วยพระบุญญาธิการที่โอบอุ้มให้ทรงสู่วงการพยาบาล เป็นเหตุให้ทรงสามารถสร้างสรรค์ประโยชน์สุขแก่พลนิกรมากมายพันพรรณา ด้วยพระกรุณาธิคุณและปรีชาสามารถ ประชาชนในชนบทห่างไกลได้รอดพ้นจากความทุกข์ทรมานด้วยโรคภัยไข้เจ็บเป็นอันมาก รับพระราชทานกล่าวว่า ได้ว่า ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจด้านการแพทย์และการพยาบาลสืบต่อจากที่สมเด็จพระบรมราชชนกได้ทรงเริ่มไว้อย่างเต็มพระสติกำลัง

สมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนีทั้งสองพระองค์ ทรงประกอบด้วยพระกรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ จึงทรง

อุทิศกำลังพระวรกายและพระหฤทัยตลอดจนทรัพย์สินส่วนพระองค์
เพื่อการแพทย์และการพยาบาลอย่างมากมายเกินที่จะกล่าวได้
ทั้งนี้เพราะทรงมีความกรุณาซึ่งเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งสำหรับผู้
ประกอบกิจการแพทย์และกิจการพยาบาล สมเด็จพระบรมศาสดา
ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็น “สัพพโลกติกิจโก” แปลว่า “ผู้รักษา
พยาบาลชาวโลกทั้งปวง” เพราะมีพระหฤทัยเปี่ยมล้นด้วยพระ
มหากรุณาธิคุณ สมด้วยพุทธศาสนสุภาษิตซึ่งขอพระราชทาน
ยกเป็นอุเทศเบื้องต้นว่า “มหากาธุณิกโก สตถา สัพพโลกติกิจโก”
แปลความว่า “สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ
จึงเป็นผู้รักษาพยาบาลชาวโลกทั้งปวง”

พุทธศาสนสุภาษิตนี้แสดงว่าสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงเป็นแพทย์ผู้รักษาโรคให้กับชาวโลกทั้งปวง คำว่า “โรค” เป็น
ภาษาบาลี หมายถึง “สิ่งที่เสียดแทงหรือสร้างความเจ็บปวด” ๒ โรค
มี ๒ ชนิด คือกายิกโรค ได้แก่โรคทางกาย และเจตสิกโรค ได้แก่โรค
ทางจิตใจ พระพุทธเจ้าทรงเป็นแพทย์ผู้รักษาโรคทางจิตใจอันมี
สมุฏฐานมาจากกิเลสตัณหา ๓ กระบวนการในการรักษาโรคทรงใช้
หลักอริยสัจ ๔ นั่นคือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

ทุกข์ คือความไม่สบายกายไม่สบายใจ เปรียบเหมือนโรค
สมุทัยคือสมุฏฐานของโรค นิโรธ คือความหายจากโรค มรรค คือ
ยารักษาโรค ๔ ยาที่พระองค์ใช้รักษาโรคคือธรรมะเรียกว่า ธรรม
โอสถ ปุณฺณผู้ยังมีกิเลสเป็นคนไข้ของพระพุทธเจ้า ผู้ได้รับการ
บำบัดรักษาหายขาดจากโรคแล้วเป็นพระอรหันต์ผู้สิ้นกิเลส สมดัง
พระพุทธภาษิตที่ว่า “เทวเม ภิกขเว โรค...” ๕๐ เป็นต้น แปลความว่า
“ภิกษุทั้งหลาย โรคมี ๒ อย่างคือ โรคทางกายกับโรคทาง

จิตใจ สัตว์ทั้งหลายผู้ปฏิญาณความไม่มีโรคทางกายตลอดปีหนึ่งมีปรากฏ ผู้ปฏิญาณความไม่มีโรคตลอด ๒ ปีบ้าง ๓ ปีบ้าง ๔ ปีบ้าง ๕ ปีบ้าง.... มีปรากฏ ภิกษุทั้งหลาย สัตว์เหล่าใดปฏิญาณความไม่มีโรคทางจิตใจแม้ครั้งหนึ่ง สัตว์เหล่านั้นหาได้ยากในโลก เว้นแต่พระชินาสพฺผู้สิ้นอาสวกิเลสเท่านั้น” *

โรคทางกายเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงได้ยากเพราะความเจ็บไข้เป็นเรื่องธรรมดาของชีวิต ดังที่พระพุทธองค์ทรงสอนให้พุทธศาสนิกชนพิจารณาเนื่อง ๆ ว่า “พยาธิมฺโมมุหิ เรามีสความเจ็บไข้เป็นธรรมดา” “พยาธิ อนติโต เราล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปไม่ได้”^๖ แม้แต่องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ยังประจวบหนักด้วยโรคโลหิตปักขันธิกภาพารก่อนจะเสด็จดับขันธปรินิพพาน สิ่งที่พระพุทธองค์ทรงเน้นย้ำก็คือว่าเมื่อกำลังเจ็บป่วยด้วยโรคทางกายอยู่ คนเราไม่ควรซ้ำเติมตัวเองด้วยโรคทางจิตใจ นั่นคือไม่ควรเพิ่มความกังวลใจหรือตอกย้ำความรู้สึกว่าเราทำไมต้องเจ็บป่วย ความเจ็บป่วยทางกายเป็นเหมือนการถูกแทงด้วยลูกศรดอกที่ ๑ ความกังวลใจเกี่ยวกับความเจ็บป่วยนั้นเป็นเหมือนถูกแทงด้วยลูกศรดอกที่ ๒ ดังพระพุทธโฆษาที่ว่า “เสยฺยถาปี ภิกขเว ปุริสํ สลฺเลน วิชฺฌเมยฺยุ” เป็นต้น แปลความว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนู พึงยิงบุรุษด้วยลูกศรดอกที่ ๑ แล้วยิงซ้ำบุรุษนั้นด้วยลูกศรดอกที่ ๒ อีก ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ บุรุษนั้นย่อมเสวยเวทนาเพราะลูกศร ๒ อย่าง คือทางกายและทางใจ ภิกษุทั้งหลาย ปุณฺชนผู้ไม่ได้สดับ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน อันทุกขเวทนาทางกายถูกต้องแล้ว ย่อมเศร้าโศก ร่ำไรร่ำพัน ทูบออกคร่ำครวญ ย่อมถึงความม่งม่งาย เขาย่อมเสวยเวทนา

๒ คือ เวทนาทางกายและเวทนาทางใจ” “

พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ปิเยหิ วิปปิโยโค ทุกโข ความพลัดพรากจากคนรักของรักเป็นทุกข์” “ความพลัดพรากเป็นเหมือนลูกศรดอกที่ ๑ ความทุกข์ใจเพราะความพลัดพรากเป็นเหมือนลูกศรดอกที่ ๒ พระพุทธเจ้าทรงให้ธรรมโอสถแก่ชาวโลกเพื่อรักษาโรคทางจิตใจอันเกิดจากการถูกเสียดแทงด้วยลูกศรดอกที่ ๒ นั้นเอง

ขอพระราชทานนำพระมหากรุณาธิคุณของพระบรมศาสดาที่ทรงช่วยถอนลูกศรดอกที่ ๒ ออกจากจิตใจของนางกิสาโคตมี มาเล่าไว้ในอันดับต่อไปนี้ “

นางกิสาโคตมีเป็นสะใภ้ของตระกูลเศรษฐี นางมีลูกชายคนหนึ่งกำลังน่ารักเริ่มหัดเดิน ลูกชายคนนั้นสิ้นชีวิตไป เมื่อคนจะนำลูกของเธอไปเผา เธอไม่ยอมรับว่าลูกของเธอสิ้นชีวิตแล้ว เธอเที่ยวอุ้มร่างอันไร้วิญญาณของลูกน้อยไปหาหมอต่าง ๆ เพื่อรักษาลูกของเธอให้ฟื้นขึ้นมา หมอทั้งหลายพูดกับเธอว่า “เธอเป็นบ้าแล้วหรือ? ที่เที่ยวถามหาयरักษาลูกที่ตายแล้ว” บัณฑิตคนหนึ่งบอกให้เธอไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและขอยาจากพระพุทธองค์ เธออุ้มลูกน้อยเข้าไปเฝ้าพระศาสดา แล้วทูลขอยาวิเศษ

พระพุทธเจ้าทรงทราบว่าลูกเธอสิ้นชีวิตแล้ว ความสูญเสียลูกชายเป็นเหมือนการถูกแทงด้วยลูกศรดอกที่ ๑ การที่เธอทำใจไม่ได้จนมีอาการเหมือนคนเสียสติเป็นเหมือนการถูกแทงด้วยลูกศรดอกที่ ๒ พระพุทธเจ้าจึงทรงช่วยถอนลูกศรดอกที่ ๒ ของนางกิสาโคตมีด้วยการให้ความหวังว่าจะทรงประกอบยาวิเศษให้ แต่เธอต้องไปหาตัวยานิดหนึ่งมาถวาย เธอถามว่าตัวยานั้นคืออะไร พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า ตัวยายังขาดอยู่คือเมล็ดพันธุ์ผักกาด

หยิบมือหนึ่ง โดยให้ไปนำมาจากบ้านที่ไม่เคยมีคนตาย

เธอถูกรับคำแล้วอุ้มลูกน้อยนั้นเข้าไปภายในหมู่บ้าน ยืนที่ประตูเรือนหลังแรก กล่าวว่า “เมล็ดพันธุ์ผักกาด ในเรือนนี้ มีบ้างไหม?” เมื่อเขาตอบว่า “มี” จึงกล่าวว่า “ถ้าอย่างนั้น จงให้เถิด” เมื่อคนเหล่านั้นนำเมล็ดพันธุ์ผักกาดมาให้ จึงถามว่า “ในเรือนนี้ ลูกชายหญิงเคยตายบ้างหรือไม่?” เมื่อเขาตอบว่า “พูดอะไร? เพราะคนเป็นมีน้อย คนตายมีมาก” เธอจึงคืนเมล็ดพันธุ์ผักกาดไป เทียวถามโดยทำนองนี้ เธอไม่ได้เมล็ดพันธุ์ผักกาดแม้แต่ในเรือนสักหลังหนึ่ง ในที่สุดจึงได้คิดว่า “เราเข้าใจว่า ลูกของเราเท่านั้นตาย แต่ในหมู่บ้านนี้ คนตายมีมากกว่าคนเป็น” เมื่อเธอคิดอยู่อย่างนี้ เธอทำใจได้แล้วทิ้งร่างอันไร้วิญญาณของลูกไว้ในป่า กลับไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ได้ฟังธรรมแล้วทูลขอบวชเป็นภิกษุณีได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

เหตุการณ์นี้แสดงให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงปฏิบัติโลภตถจริยา คือ ประพฤติประโยชน์แก่ชาวโลกในฐานะที่ทรงเป็นสัพพโลกติกิจโก คือ แพทย์ผู้รักษาโรคทางจิตใจของชาวโลกทั้งปวง บางครั้งพระองค์ทำหน้าที่ช่วยถอนลูกศรดอกที่ ๒ ออกจากจิตใจของผู้ป่วยทางกายคือสอนไม่ให้ซ้ำเติมตัวเองด้วยความทุกข์ทางจิตใจอันเปรียบเสมือนลูกศรดอกที่ ๒ ดังกรณีของคหบดีชื่อนกุลบิดาที่จะขอพระราชทานนำมาเล่าไว้ ณ ที่นี้ ๑๐

คหบดีชื่อนกุลบิดาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เดินผ่านที่พักของท่านพระสารีบุตรจึงไหว้ท่านแล้วนั่งสนทนาธรรม พระสารีบุตรถามว่า สีน้าของท่านผุดผ่องเปล่งปลั่ง แสดงว่าวันนี้ท่านได้

ฟังธรรมจากพระผู้มีพระภาคเจ้าหรือ นกุลบิดาตอบว่า ใช่แล้ว พระสารีบุตรถามว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมว่าอย่างไร นกุลบิดาตอบว่า “ท่านผู้เจริญ กระผมเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายอภิเษกแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าพระองค์เป็นผู้แก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่วัยชราแล้วโดยลำดับ มีกายกระสับกระส่าย เจ็บป่วยเนื่อง ๆ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดสั่งสอนข้าพระองค์ด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนาน เมื่อกระผมกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนว่า เมื่อเรามีกายกระสับกระส่ายอยู่ด้วยความเจ็บไข้ จิตใจของเราจักไม่กระสับกระส่าย ท่านพึงศึกษาอย่างนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหลั่งอมฤตธรรมรดข้าพเจ้าด้วยการแสดงธรรมอย่างนี้แล”

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้รักษาพยาบาลชาวโลกทั้งปวง เพราะทรงใช้ธรรมโอสถรักษาโรคทางจิตใจอันเนื่องจากลูกศรดอกที่ ๒ พระพุทธจริยานี้เกิดจากเหตุที่เปี่ยมล้นด้วยพระมหากรุณาอันเป็นคุณธรรมสำคัญสำหรับผู้ประกอบกิจการแพทย์และการพยาบาล สมดังพระบาลีนิคมเชบพทียกไว้ ณ เบื้องต้นว่า “มหาการุณิกโก สตถา สัพพโลกตักขิโจโก” แปลความว่า “สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณ จึงเป็นผู้รักษาพยาบาลชาวโลกทั้งปวง”

สมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนีทั้งสองพระองค์ทรงอุทิศพระองค์เพื่อการแพทย์และการพยาบาลไทยอย่างมากมายโดยที่ทรงทำหน้าที่ถอนลูกศรดอกที่ ๑ คือช่วยรักษาความเจ็บป่วยทางกายให้กับชาวโลกและยังทรงแนะนำให้

ปฏิบัติธรรมเพื่ออดนอนลูกศรดอกที่ ๒ ทั้งนี้เพราะทรงมีพระหฤทัยเปี่ยมล้นด้วยพระกรุณาธิคุณอันยิ่งใหญ่ อันจะพบได้ในบุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก ตามแนวทางแห่งโลกัตถจริยาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังรับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนามา

สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงดำรงมั่นในกตัญญูกตเวทิตาธรรม เมื่อทรงรำลึกถึงพระราชอุปลการคุณแห่งสมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนีและสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล สมเด็จพระบรมเชษฐาธิราช จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานถวายในวันนี้

ขออำนาจแห่งพระราชกุศลที่ทรงพระราชอุทิศถวายทั้งปวง มีการพระราชทานธรรมเป็นสำคัญ จงเป็นผลสัมฤทธิ์แด่พระสยามเทวาธิราช สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล เป็นอาทิ และแด่สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก และสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมตามพระราชปิติตานอุทิศทุกประการ

ขอพระบรมเดชานุภาพแห่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ แห่งสมเด็จพระบรมราชชนก แห่งสมเด็จพระบรมราชชนนีและอานุภาพแห่งพระสยามเทวาธิราชได้อภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐพร้อมสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ให้ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนามงคลพระชนมสุขทุกประการ พร้อมทั้งพระราชวงศ์ ประเทศชาติและประชาชนทั่วไป ตลอดกาลนาน

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในโลก
ติกิจฉนกกตา จลลองพระเดชพระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ยุติ
ลงคงไว้แต่เพียงเท่านี้ เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

เป็บอรรถ

๑. ชุ. เถร. ๒๖/๓๘๕/๓๗๑
๒. ชุ. เถร. ๒. ๓๖๗/๓๐๖
๓. “สพฺพโลกุตฺต กิเลสโรคฺติภิกฺขุฉนฺโต สพฺพโลกติภิกฺขุฉโก”
 ชุ. เถร. ๒. ๗๒๕/๓๐๐
๔. วิ. ๒. ๑๘๙/๙๕
๕. ๒ง. จตุกก. ๒๑/๑๕๗/๑๙๑
๖. ๒ง. ปญจก. ๒๒/๕๗/๘๑
๗. ส. สฬา. ๑๘/๓๗๐/๒๕๗
๘. ที. มหา. ๑๐/๒๙๕/๓๔๒
๙. ชุ. ๒. ๒. ๔/๒๑๖
๑๐. ส. ๒. ๑๗/๒/๒

บันทึกตกถา

พระราชกรณีย (ประยูร อมมจิตโต)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส ฯ
ทิฏฺฐเฐ ธมฺเม จ โย อตฺตโก โย จตฺตโก สมฺปฺปฺรายิก
อตฺตธาสมฺยา อีโร ปณฺทิตฺโตติ ปวฺจจตฺติติ* ๑

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนา
ในบันทึกตกถา ฉลองพระเดชพระคุณพระดับพระปัญญาบารมี
อนุรูปแต่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทาน ซึ่งสมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนา
ถทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทาน
ศพพระมหารัชมงคลดิลก(ปุ่นณกเถร) กับศพพระเทพวิสุทธินญาณ
(นันทกเถร) ด้วยทรงพระอนุสรณ์ถึงคุณธรรมสั่งมาปฏิบัติในฐานะ
ที่พระมหารัชมงคลดิลกเป็นพระเถระผู้ใหญ่ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาส
วัดบวรนิเวศวิหาร กรรมการมหาเถรสมาคมและเลขานุการสมเด็จ

* พระธรรมเทศนารับพระราชทานถวายในการที่สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินี
นาถ เสด็จฯ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานศพพระมหารัชมงคลดิลก
เลขานุการสมเด็จพระสังฆราช ณ วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร วันที่ ๒๕
มีนาคม ๒๕๔๒ เวลา ๑๖.๓๐ น.

พระสังฆราชา เป็นผู้มีความดีมีคุณธรรมเป็นที่เจริญพระราชนคริยาสถาปนาพระ
ในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เป็นพระอภิปาลใน
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในคราวทรง
ผนวชเสด็จประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๑

ส่วนพระเทพวิสุทธิญาณ เป็นพระเถระผู้เฝื้อต่อการศึกษาศา
สอได้เปรียญธรรม ๙ ประโยค ได้บำเพ็ญศาสนกิจมายาวนาน
ในฐานะเป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศวิหาร เป็นผู้ช่วยแม่กอง
ธรรมสนามหลวง เคยถวายการสอนพระธรรมวินัยในสมเด็จพระ
บรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ในคราวผนวช ณ วัดบวร
นิเวศวิหาร เป็นที่เจริญพระราชนคริยาสถาปนาพระในสมเด็จพระบรม
บพิตรพระราชสมภารเจ้า ด้วยการถวายพระธรรมเทศนาอยู่เนือง ๆ
นับได้ว่าพระเถระทั้งสองรูปคือ พระมหารัชชมงคลดิลกและพระ
เทพวิสุทธิญาณ เป็นพระเถระผู้บำเพ็ญประโยชน์อย่างไพศาลแก่
ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ เป็น
สังฆโศภณ คือ ผู้ทำหมู่คณะให้ดังงามสอดคล้องต้องตามพระ
พุทธพจน์ที่ว่า “โย โหติ พุยฺหโต จ วิสารโท จ” เป็นต้น แปลความว่า
“ผู้ใดฉลาด แก่แล้วกล้า คงแก่เรียน ทรงธรรมและประพฤติธรรม
สมควรแก่ธรรม ผู้มีลักษณะเช่นนั้นเรียกว่าสังฆโศภณ คือผู้ทำหมู่
คณะให้ดังงาม”^๒

การที่พระเถระทั้ง ๒ รูป เป็นสังฆโศภณ เพราะท่านดำรง
ตนเป็นบัณฑิตดำเนินชีวิตเป็นประโยชน์แก่ชาวโลกตลอดเวลา
กระทั่งในวาระสุดท้ายในชีวิตของท่าน การที่ท่านเป็นผู้ดำเนิน
ชีวิตอย่างมีคุณค่า เพราะสร้างประโยชน์สม่ำเสมอ ตามนัยแห่ง
พระบาลีนิกเขปบทที่ยกไว้ ณ เบื้องต้นว่า “ทิจฺฐธฺมเม จ โย อุตฺโต”

แปลความว่า “คนมีปัญญาท่านเรียกว่าบัณฑิตเพราะรู้จักประโยชน์ ๒ ประการคือ ประโยชน์ปัจจุบันเฉพาะหน้าและประโยชน์ระยะยาวในอนาคต”

พระพุทธองค์ทรงจำแนกบุคคลออกเป็น ๒ ประเภท คือ คนพาลกับบัณฑิต คำว่าพาลในภาษาไทยนั้นมักใช้ในความหมาย ดันคือคนเกะกะเกราะทำสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ก่อความสังคม ใน ภาษาบาลีนั้นท่านให้ความหมายที่ลึกซึ้งว่า “พลติ อสสสติ จ ปสฺส สติ จาติ พาลโ” คนพาลหมายถึงคนที่มีชีวิตอยู่สักแต่ว่าหายใจเข้า หายใจออก” คนพาลอยู่ไปแต่ละวันโดยไม่ทำประโยชน์อะไรเลย บางคนแม้จะไม่ก่อความสังคมเพียงแต่สนุกสนานบันเทิงลิ้มธรรมชาติ ลืมสร้างประโยชน์แก่สังคม คนเหล่านี้ท่านเรียกว่าคนพาล คน พาลจึงมีชีวิตอยู่เหมือนกับเทียนที่จุดไว้กลางแจ้ง ในเวลากลางวัน ไม่ได้ส่องแสงให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ใด เทียนนั้นจุดไว้เฉย ๆ ก็ไหม้ ไล่ตนเองจนหมดไปฉันใด ชีวิตของคนพาลก็สักแต่ว่าอยู่อย่าง หายใจเข้าหายใจออกไปวัน ๆ หนึ่ง ไกลเข้าไปสู่ความดับทุกขณะ ชีวิตไร้ค่าไร้ประโยชน์เหมือนกับเทียนที่จุดไว้กลางแจ้งไม่ได้ทำ ประโยชน์อันใด แต่เทียนที่จุดไว้ในที่มืดส่องทางแก่คนที่ต้องการ เห็นทาง เป็นเทียนส่องธรรมที่ให้พระแสดงธรรม เทียนเหล่านี้มี คุณค่าสร้างประโยชน์สร้างความหวังแก่สังคม ชีวิตของคนที่เป็น บัณฑิต เป็นเหมือนชีวิตของเทียนที่ให้ประโยชน์ แต่ชีวิตของคน พาลดับไปอย่างไร้ค่า เราต้องการจะเป็นเทียนประเภทใด นัก ปราชญ์จึงประพันธ์เป็นคำถามไว้ว่า

เปลวเทียนละลายแท่ง

ชีวิตมลายไป

เพื่อเปล่งแสงอันอำไพ

เหลืออะไรทิ้งไว้แทน

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบชีวิตมนุษย์เหมือนดอกไม้ ดังพระบาลีว่า “ยถาปิ ปุพฺผราสิมฺหา” เป็นต้น แปลความว่า “ดอกไม้ที่สุ่มเป็นกองนี้นายมาลาการผู้ชาญฉลาดนำมาร้อยเป็นพวงมาลัยที่สวยงามได้ฉันใด ชีวิตของคนเราที่เกิดขึ้นมาก็ควรทำความดีให้มากเข้าไว้ฉันนั้น”

พระพุทธพจน์นี้หมายความว่าชีวิตของคนเราเกิดมาก็เหมือนกับดอกไม้ บางดอกเป็นดอกหญ้าให้คนเหยียบย่ำ ไม่ได้สร้างประโยชน์อะไรแก่โลก แต่บางดอกได้ปักแจกันทองหรือได้ร้อยเป็นพวงมาลัยบูชาพระ นั่นอยู่ที่ว่ามีการจัดสรรร้อยระเบียบดอกไม้ให้เป็นประโยชน์อย่างไร เพราะฉะนั้นชีวิตจึงควรเป็นเหมือนดอกไม้ที่เจ้าของชีวิตเป็นนายมาลาการร้อยเรียงให้สวยงามเพื่อประดับประดาหรือบูชาพระ ชีวิตเช่นนั้นอยู่ที่การจัดสรรใช้ชีวิตอย่างเป็นบัณฑิตคืออยู่อย่างมีคุณค่าทุกเวลาทุกนาที ไม่ใช่อยู่อย่างคนพาลหรืออยู่อย่างเห็นแก่ตัวสนุกสนานไปวัน ๆ หายใจเข้าหายใจออกใกล้ไปสู่ความดับอย่างไร้คุณค่า

เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงสรรเสริญชีวิตของบัณฑิตว่าเป็นชีวิตที่เป็นประโยชน์ และทรงส่งเสริมให้คบบัณฑิตไม่ให้คบคนพาล มีพุทธศาสนสุภาษิตรับรองว่า “ยัม เว เสวติ ตาภิโส คบคนเช่นใดก็เป็นเช่นนั้น” พระเถระทั้งสองรูปได้อยู่ในสำนักแห่งบัณฑิตคือวัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับการศึกษาอบรมอย่างดีจึงเป็นผู้ใช้ชีวิตเป็นบัณฑิตในสำนักแห่งนี้ ได้ปฏิบัติหน้าที่สนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระสังฆราชในฐานะเลขานุการ เป็นต้น เพราะฉะนั้นจึงชื่อว่าอยู่ใกล้บัณฑิต ถือว่าสร้างมงคลให้กับชีวิตสมกับคำว่า มงคลในราชทินนามของพระมหารัชมงคลดิลก

คำว่า มงคล แปลว่า เหตุแห่งความเจริญ ผู้ต้องการความเจริญต้องทำเหตุคือมงคล แต่คนสมัยนี้มุ่งหามงคลภายนอก เรียกว่า วัตถุมงคล ตรงกันข้ามกับพระพุทธองค์ทรงสอนให้หามงคลภายในเรียกว่า ธรรมมงคล พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมมงคลไว้ ๓๘ ประการ สองประการแรกเป็นเรื่องของการคบคนคือมงคลข้อที่ ๑ ได้แก่ “อเสวนา จ พาลานํ ไม่คบคนพาล” มงคลข้อที่ ๒ ได้แก่ “ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา คบหาบัณฑิต” *

มงคลทั้งสองประการนี้เป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของชีวิต เพราะชีวิตจะเจริญงอกงามไปได้นั้นต้องอาศัยกัลยาณมิตรคือเพื่อนที่ดีหรือสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี ถ้าปราศจากกัลยาณมิตรชีวิตก็งอกงามไม่พอยุ่ไม่ได้ ศิษย์ต้องมีครูเป็นกัลยาณมิตร ผู้ทำการใหญ่ก็ต้องมีเพื่อนร่วมงานเป็นกัลยาณมิตร แม้ในการปฏิบัติธรรมครูอาจารย์ที่สอนธรรมก็เป็นกัลยาณมิตรคือผู้แนะนำที่ดีสำหรับศิษยานุศิษย์ เพราะฉะนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสว่า “สกลเมว นิตฺถํ อานนฺท พุรฺหมจฺริยํ ยถิทํ กัลยาณมิตฺตตฺตา” แปลว่า “ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตรนี้เป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว” *

ที่พระพุทธเจ้าตรัสเช่นนั้นก็เพราะว่าพระศาสนาหรือพรหมจรรย์นี้จะเกิดขึ้นได้ก็โดยอาศัยพระบรมศาสดาเป็นครูผู้ประกาศธรรมหรือเป็นกัลยาณมิตรของพุทธศาสนิกชน ถ้าปราศจากสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประกาศธรรมเสียแล้ว พระพุทธศาสนาก็เกิดขึ้นไม่ได้ พระสารีบุตรแม้จะเป็นผู้เลิศด้วยปัญญา ถ้าไม่ได้ฟังธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระสารีบุตรก็สำเร็จเป็นพระอรหันต์ไม่ได้ พระสาวก ๘๐ รูป ซึ่งเป็นสาวกผู้ใหญ่ของพระพุทธเจ้าล้วนได้พระบรมศาสดาเป็นกัลยาณมิตร

ประกาศธรรมจึงสำเร็จเป็นพระอรหันต์อุปสมบทในพระพุทธศาสนา แล้วนำพระธรรมนั้นไปสั่งสอนต่อ ๆ กันไปทำให้มีศิษยานุศิษย์ เป็นพระสงฆ์ประกาศธรรมสืบต่อกันมาได้ ๒,๕๐๐ กว่าปี

ระบบการสอนของพระพุทธศาสนาได้สืบทอดมาจนทุกวันนี้ ก็เพราะพระสงฆ์สาวกของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบำเพ็ญตนเป็นกัลยาณมิตรผู้ประกาศธรรมสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ถ้าพระสงฆ์สาวกเหล่านั้นมิได้ปฏิบัติธรรมและมิได้ทำตนเป็นกัลยาณมิตรที่ดีคือบรรลุธรรมแล้วก็ไม่สั่งสอนต่อ ๆ กันมา พรหมจรรย์คือศาสนานี้ก็สืบทอดต่อไปไม่ได้ เพราะฉะนั้นความเป็นกัลยาณมิตรจึงเป็นเนื้อเป็นตัวแห่งพระศาสนา พระสงฆ์เป็นกัลยาณมิตรเป็นที่พึงสั่งสอนธรรมะสืบทอดกันมาดังพระเถระทั้งสองรูปได้ช่วยเป็นประทีปส่องทางให้สืบอายุของพระพุทธศาสนามาตราบเท่าทุกวันนี้

กัลยาณมิตรจึงมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งในการปฏิบัติธรรมและถ่ายทอดการศึกษาของสังคม ระบบการศึกษาที่สืบทอดภูมิปัญญาไทยในศูนย์ศิลปาชีพของสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ดำเนินไปด้วยดีก็เพราะอาศัยระบบกัลยาณมิตรนี้นั่นเอง กัลยาณมิตรหรือเพื่อนที่ดีแม้จะมีจำนวนน้อยก็มีความหมายมาก ควรรักษาไว้ให้จงดี ดังภาษิตอุทานธรรมที่ว่า

อันเพื่อนดีมีหนึ่งถึงจะน้อย

ดีกว่าร้อยเพื่อนคิดริษยา

แม้เกลือบิบบหนึ่งน้อยด้อยราคา

ยังดีกว่าน้ำเค็มเต็มทะเล

เพราะความเป็นกัลยาณมิตรสำคัญเช่นนี้ ธรรมมงคล ๓๘

ประการ จึงเริ่มต้นด้วยคำว่าไม่คบคนพาล แต่คบบัณฑิต พระ
เถระชาวเชียงใหม่ ชื่อว่าพระรัตนปัญญาเถระ ได้นิพนธ์หนังสือ
ชื่อวชิรสารัตถสังคหะ เป็นภาษาบาลีเมื่อ พ.ศ. ๒๐๗๘ ที่เชียงใหม่ท่านได้สรุปมงคลเหลือ ๔ คำ เรียกว่า คาถากาสลัก คือ จะ ภา
กะ สะ คำทั้ง ๔ นี้ มาจากคำเต็มของภาษาบาลีว่า

จะ มาจากคำว่า จช ทุชชนลัสสัคคฺ แปลว่า หลีกเลียงการ
คบพรชนหรือคนพาล

ภา มาจากคำว่า ภาช สาธุสมาคมฺ แปลว่า ให้สมาคมคบ
หาคนดีหรือสังสรรค์บัณฑิต

กะ มาจากคำว่า กร ปุณฺณมโหโรตฺตํ แปลว่า จงทำความดี
ทุกวันทุกคืนหรือทำดีเป็นนิจ

สะ มาจากคำว่า สร นิจฺจมนิจฺจตฺตํ แปลว่า คิดถึงอนิจจัง
คือความเปลี่ยนแปลงไว้เสมอ

ดังนั้นคำทั้ง ๔ คำ จึงถือว่าได้สรุปธรรมมงคลสำหรับชีวิต
ไว้ดังนี้

จะ หลีกเลียงคนพาล

ภา สังสรรค์บัณฑิต

กะ ทำดีเป็นนิจ

สะ คิดถึงอนิจจัง

ความหมายของสองคำแรกได้ปรากฏชัดตั้งรับพระราชทาน
ถวยาวิสัยชานามาแล้วนั่นคือหลีกเลียงคนพาลกับสังสรรค์บัณฑิต

คำที่ ๓ คือ กะ ทำดีเป็นนิจ มีอธิบายว่า

การทำความดีหมายถึงสิ่งที่เป็นประโยชน์ตน (อัตตัตถะ)
ประโยชน์ท่าน(ปรัตถะ)และประโยชน์ส่วนรวม (อุภยัตถะ) โดย

ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น เมื่อทำความดีด้วยกุศลเจตนา ความดีที่ทำนั้นเป็นบุญกิริยาคือการทำบุญ การทำความดีจะให้เป็นบุญ ต้องประกอบด้วยกุศลเจตนา

กุศลเจตนาหมายถึงเจตนาหรือความตั้งใจที่เป็นกุศล คัมภีร์พระอภิธรรมได้อธิบายองค์ประกอบของกุศลเจตนาไว้ว่า เจตนาจะเป็นกุศลหรือไม่ต้องดูที่เวทนาหรือความรู้สึกที่ประกอบกับเจตนา นั้น ถ้ามีเวทนาหรือความรู้สึกสองประการเกิดขึ้นในขณะที่ทำความดีแสดงว่าเจตนา นั้นเป็นกุศล ทำให้เกิดบุญขึ้น เวทนาสองประการคือสุขเวทนาและอุเบกขาเวทนา

ประการแรก **สุขเวทนา** คือความรู้สึกเป็นสุขหรือโสมนัส ถ้าในขณะที่ทำความดีนั้นเกิดความรู้สึกสุขใจปลื้มใจดีใจหรือภูมิใจ ในสิ่งที่ทำก็ถือว่าเป็นบุญ แม้จะเป็นการทำงานตามหน้าที่ในชีวิตประจำวัน ถ้าเราทำหน้าที่ด้วยความรู้สึกเป็นสุขหรือมีสุขเวทนา การทำหน้าที่นั้นก็เป็นบุญ กิจกรรมที่ส่งเสริมอาชีพและอนุรักษ์ภูมิปัญญาและวัฒนธรรมไทยดังที่สมเด็จพระบรมบพิตรสมภารเจ้าได้ทรงอย่างต่อเนื่องในศูนย์ศิลปาชีพนับเป็นบุญกิริยาเพราะประกอบด้วยกุศลเจตนา คือความตั้งใจที่มีสุขเวทนา

เพราะฉะนั้น ถ้าทำความดีมีความสุขด้วยเจตนาเป็นกุศล ถือว่ากำลังทำบุญหรือถ้าหากว่าในขณะนั้นไม่มีสุขเวทนาแต่มี **อุเบกขาเวทนา** คือใจเป็นกลางวางเฉย ในขณะนั้นจิตก็เป็นกุศลเจตนาเช่นเดียวกัน อุเบกขาเวทนานี้เป็นองค์ประกอบประการที่ ๒ ของกุศลเจตนา

ในการทำบุญทั่วไปนั้นท่ายกมักหวังให้ตนเองมีสุขเวทนา พระพุทธองค์จึงนิยามความหมายของบุญไว้ว่า “**สุขสุเสตฺ อธิวณฺ**

คำว่าบุญนั้นเป็นชื่อของความสุข” ที่ว่าบุญเป็นความสุขก็เพราะผู้ทำมีสุขเวทนาและได้รับวิบากคือผลอันเป็นสุข แต่ถ้าใครทำความดีแล้วมีทุกข์เวทนาเป็นโทษนั้นเสียใจก็จะทำให้บุญกิริยาคือการทำความดีนั้นได้ผลบุญน้อยลง ทางที่ถูกต้องคือควรทำดีด้วยสุขเวทนาหรืออุเบกขาเวทนามิได้ ตรงนี้เรียกว่าการทำความดีคือทำบุญเป็นนิจ เพราะมีจิตที่ประกอบด้วยสุขเวทนาหรืออุเบกขาเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง

คาถากาสลักคำสุดท้ายคือ สะ คิดถึงอนิจจัง คือ คิดถึงความไม่เที่ยงไว้บ้างเพื่อเป็นเครื่องเตือนจิตสะกิดใจให้ไม่ประมาท ความประมาทหมายถึงใจไม่จดจ่ออยู่กับความดีที่กำลังทำอยู่แต่ละวัน โดยไม่เคยคิดถึงความดีที่ตั้งใจทำ จัดว่าเป็นคนประมาทที่ตายไปจากความดีหรือความดีตายไปจากจิตใจ ดังพระบาลีว่า “เย ปมตฺตา ยถา มตฺตา คนประมาทก็เหมือนกับคนที่ตายแล้ว”

ความประมาท หมายถึงไม่มีสติคือใจไม่ผูกอยู่กับความดีที่ทำทำดีแล้วก็ลืมไปบ้าง มุ่งมันอยู่วันสองวันก็หยุด เหมือนกิ่งกาที่วิ่ง ๆ หยุด ๆ ดังนี้ เมื่อใดก็ตามที่จิตไม่น้อมนำเอาความดีนั้นมาทำทำนว่าอยู่เหมือนกับคนตายเพราะตกไปจากธรรมะหรือตกไปจากความดีงาม ถ้าบุคคลผู้มีความไม่ประมาทนึกถึงความไม่เที่ยงคือความเปลี่ยนแปลงไว้เสมออีกจะมีเครื่องเตือนจิตสะกิดใจว่าเวลาในชีวิตนั้นน้อยนัก ประมาทไม่ได้ต้องทำความดีให้มากเข้าไว้

การสอนให้นึกถึงความไม่เที่ยงไม่ใช่ว่าต้องการให้เกิดความท้อถอยว่าทำดีไปทำไมเพราะอะไรก็ไม่เที่ยง เคยสุขแล้วก็ทุกข์ได้ เคยมีแล้วก็หมดได้ บางคนคิดอย่างนี้จึงท้อถอย พระพุทธองค์ทรงสอนเรื่องความไม่เที่ยงไว้เพื่อให้มุ่งมันพ้นฝ่า ดังที่ตรัส

เตือนไว้เป็นปัจฉิมโอวาทก่อนที่จะเสด็จดับขันธปรินิพพานว่า
 “วยธมฺมา สงฺขารอ อปฺปมาเทน สมฺปาเทถ สิ่งทั้งหลายมีความ
 เสื่อมไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงทำกิจการให้สำเร็จด้วยความ
 ไม่ประมาทเกิด” * ถ้าสิ่งทั้งหลายเสื่อมคือไม่เที่ยงเป็นธรรมชาติ
 ต้องไม่ประมาทเพราะมีแล้วหมดได้ สุขแล้วทุกข์ได้ ถ้าไม่ประมาท
 ระมัดระวังรักษาไว้เสมอ แม้มีทุกข์ก็กลับเป็นสุขได้ แม้ยากจนก็
 กลับมั่งคั่งขึ้นมาได้ ดังนั้นการนึกถึงความไม่เที่ยงไว้เป็นนิจจะช่วย
 ให้เร่ร่อนขวนขวายทำความดีมากยิ่งขึ้น ดังนั้นพระพุทธองค์จึงสรุปว่า
 ที่พระองค์ตรัสรู้ได้นั้นเพราะคุณธรรม ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ พระพุทธองค์มีคุณธรรมที่เรียกว่า “อสนฺตญฺฐิตา
 กุสเลสุ ธมฺเมสุ ความไม่สันโดษในการทำความดี” ตามปกติ
 พระพุทธเจ้าทรงสอนให้สันโดษคือมักน้อยในการใช้สอยปัจจัย ๔
 แต่ทรงสอนไม่ให้สันโดษในการทำความดี คือไม่พอใจในการทำ
 ความดีเพียงเล็กน้อย ดังที่พระพุทธองค์ในสมัยที่เพิ่งออกผนวชได้
 เรียนกรรมฐานจากสำนักของอาฬารดาบสและอุทกดาบสได้สมบัติ
 ๘ ไม่ทรงหยุดอยู่แค่นั้นคือไม่สันโดษอยู่กับความสำเร็จขั้นต้น แต่
 ทรงบำเพ็ญเพียรต่อไปจนได้ตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งนี้
 เพราะการไม่สันโดษในการทำความดี

ประการที่ ๒ พระพุทธองค์มีคุณธรรมที่เรียกว่า “อปฺปฏฺวิวา
 นิตา ปธานสฺมี ความไม่ทอดทิ้งในการทำความเพียร” แม้จะพบ
 ปัญหาอุปสรรคมากมาย ก็ไม่ถอยใจยอมแพ้ มีแต่จะมุ่งมั่นฟันฝ่า
 ต่อไปจนกว่าจะประสบความสำเร็จ ดังที่พระพุทธองค์ทรงมุ่งมั่น
 บำเพ็ญเพียรด้วยการบำเพ็ญทุกรกิริยา แม้จะอดข้าวจนเป็นลม
 ล้มสลบ เมื่อฟื้นขึ้นมาแล้วก็ทรงบำเพ็ญเพียรต่อไป ในวันตรัสรู้ได้

สู้กับพระยามารจนประสบชัยชนะจึงได้นามว่ามารชิโน พระผู้ชนะมาร

ธรรมะดังที่รับพระราชทานถวายวิไลซ์นามานี้มีปรากฏอยู่ในพระเถระทั้งสองรูปคือพระมหาวิมลคลลิลิกและพระเทพวิสุทธิญาณ โดยที่ท่านทั้ง ๒ เป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์เป็นอเนกประการไม่ประมาทมีใจมั่นคงอยู่ในการบำเพ็ญศาสนธรรมเพื่อประโยชน์แก่ประเทศชาติ พระศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์อย่างสม่ำเสมอจึงได้ชื่อว่าเป็นบัณฑิตในทางพระพุทธศาสนา สมตามนัยแห่งพระบาลีนิกเขปบทที่ยกไว้ ณ เบื้องต้นว่า “*ทิกฺขเจ ธมฺเม จ โย อตุโถ*” เป็นต้น แปลความว่า “*คนมีปัญญาท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะรู้จักประโยชน์ ๒ ประการคือ ประโยชน์ปัจจุบันเฉพาะหน้า และประโยชน์ระยะยาวในอนาคต*” ยิ่งไปกว่านั้น พระเถระทั้ง ๒ ยังปฏิบัติตามข้อธรรมในคาถากาสลักทั้ง ๔ ประการ คือ จะ ภาะ ภาะ สะ โดยหลีกเลี่ยงคนพาล(จะ) และสังสรรค์บัณฑิต(ภาะ) ด้วยการอยู่ในสำนักของบัณฑิตคือวัดบวรนิเวศวิหารและมี (ภาะ) คือทำความดีเป็นนิจสมกับเป็นบัณฑิตเพราะไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปอย่างไรประโยชน์ แต่กระนั้นการจบชีวิตของพระเถระทั้งสองรูปก็ประกาศชัดถึงความไม่เที่ยงของชีวิตที่ทุกคนต้องมี สะ คือคิดถึงอนิจจังไว้เสมอว่าชีวิตของคนเราไม่เที่ยงแท้แน่นอน เราต้องเร่งชวนชวนทำความดีด้วยความไม่ประมาท เพราะความตายอาจมาเยือนเวลาใดก็ได้ สมดังพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมบพิตรพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ ที่ว่า

เห็นหน้าอยู่เมื่อเช้า สายตาย

สายอยู่สุขสบาย บ่ายม้วย

บ้ายสดขึ้นรีนราย**เย็นดับ ชีพแฮ****เย็นอยู่หยอกลูกด้วย****คำม้วยอาสัญ**

อิมินา กตปุญญเณน ขออำนาจพระราชกุศลทักษิณานุประทานที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญให้ตั้งอยู่ด้วยดีในพระสงฆ์ทรงพระราชอุทิศถวายแด่พระเถระทั้งสองรูปในครั้งนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ผลดีวิบากสุขสมบัติในสัมปรายภพแด่พระเถระทั้งสองรูปคือพระมหารัชมงคลดิลก (ปุ่นนกเถร) และพระเทพวิสุทธิญาณ (นนทกเถร) ทุกประการ

ในโอกาสแห่งพระธรรมเทศานี้ พระสงฆ์จตุรวรรคจักได้รับพระราชทานสดกถาธรรมบรรยาย เพื่อเพิ่มเติมพระราชกุศลทักษิณานุประทานให้ภักฏ์ยิ่งขึ้นไป ณ กาลบัดนี้

ขอถวายพระพร

เพ็ญพารา

๑. สี่.สี่.๑๕/๓๔๕/๑๓๐
๒. ๒๖ ๖๖๖๖. ๒๑/๖/๑๐
๓. ๖.๖. ๒๕/๑๔/๒๒
๔. ๖.๖. ๒๕/๖/๓
๕. สี่.สี่. ๑๕/๓๔๖/๑๒๗
๖. ๖.๖. ๒๕/๑๒/๑๔
๗. ๖.๖. ๑๐/๑๔๓/๑๔๔
๘. ๖.๖. ๒๐/๒๕๑/๖๔

อิทธิบาทกถา

พระราชวรมณี (ประยูร อมมจิตโต)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส
จตฺตาริ อิทธิปาทา จนฺติอิทธิปาโท วิริยิทธิปาโท
จิตฺติอิทธิปาโท วิมฺสิอิทธิปาโทติ.*

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนาพระธรรมเทศนาใน
อิทธิบาทกถา จลองค์พระเดชพระคุณพระดับพระปัญญาบารมี
อนุรูปแด่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานกิจ ที่สมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญ
อุทิศถวายแด่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีผู้เสด็จสู่สวรรค
าลัยแล้ว

การพระราชกุศลทักษิณานุประทานที่สมเด็จพระบพิตรพระ
ราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญตลอดมานับแต่วันที่สมเด็จพระบรม
ราชชนนีเสด็จสู่สวรรคตนั้น นับว่าสอดคล้องต้องตามพระพุทธโ
วาทที่พระพุทธองค์ทรงแนะนำกุลบุตรทั้งหลายไว้ในสิ่งคาลกสูตรว่า
“เปตานิ กาลกตานํ ทกฺขิณํ อนุปฺปติสุสามิ เมื่อบิดามารดาสว่างลับ

*พระธรรมเทศนาได้รับพระราชทานถวายเป็นการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิ
พลอดุลยเดชมหาราช เสด็จฯ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศถวาย สมเด็จพระศรี
นครินทราบรมราชชนนี ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง วันที่
๑๗ มกราคม ๒๕๓๙ เวลา ๑๙.๐๐ น.

ไปแล้ว ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ท่าน” ๒

และการพระราชกุศลทั้งปวงนี้สำเร็จด้วยพระกตัญญูกตเวที
 ธรรมที่มีในสมเด็จพระบรมราชชนนีผู้ทรงเป็นอุปการีณามี
 คุณูปการยิ่งกว่าผู้ใด ความกตัญญูกตเวทีนี้เป็นภูมิธรรมแห่งสาธุ
 ชนคนดี ดังมีพระพุทธภาษิตรับรองว่า “เอสา ภิกฺขเว สปุริสภูมิ
 ยทิตฺถ กตญฺญตา กตเวทีตา ความกตัญญูกตเวทีเป็นภูมิธรรมของ
 คนดี” ๓

สมเด็จพระบวรราชพิตร สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
 ได้ทรงมีพระราชคุณูปการแก่พระบรมราชวงศ์ประเทศชาติพระศาสนา
 และประชาชนเป็นอเนกประการ เมื่อเสด็จสวรรคตแล้วเช่นนี้
 พสกนิกรทุกหมู่เหล่าจึงรู้สึกโศกเศร้าอาลัยและพร้อมใจกันแสดง
 ความจงรักภักดีด้วยการร่วมกันบำเพ็ญกุศลอุทิศถวาย แต่ละฝ่าย
 ต่างจัดตั้งเป็นคณะพากันมาถวายความเคารพพระบรมศพอยู่เสมอ
 ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น สมดังคำประ
 พันท์เป็นกวีนิพนธ์ที่ว่า

ณ พระที่นั่งดุสิตสถิตพระศพ

จากอีสานเหนือได้ออกตกมา

วันหนึ่งหนึ่งนับหมื่นแสนแน่นขนัด

ทุกคนมีโอกาสเข้าเฝ้าข้างใน

นี่คือน้ำพระทัยในจอมราชย์

จะหาใครเข้าคานทุกชนชั้น

ปวงราษฎร์ได้เคารพพถ้วนหน้า

กราบบูชาพระคุณพออุ้มใจ

เจ้าหน้าที่ต้องจัดระเบียบใหม่

ทุกคนได้สิทธิเท่าเทียมกัน

ไทยทั้งชาติซาบซึ่งจริงจิตมั่น

เท่าราชันย์ของไทยคงไม่มี

สมเด็จพระบรมราชชนนีพระองค์นั้นทรงเป็นที่ปรากฏ
 ประจักษ์ชัดแก่คนทั้งหลายว่า ทรงเพียบพร้อมด้วยพระยศคือ
 ความยิ่งใหญ่ ๓ ประการ คือ

๑. ทรงยิ่งด้วย**พระอิสริยยศ** ได้แก่ ความยิ่งใหญ่โดยตำแหน่งฐานันดรศักดิ์ แม้ว่าทรงมีพระชาติกำเนิดเป็นกุลสตรีสามัญชนก็ทรงเจริญด้วยพระราชอิสริยยศยิ่งขึ้นโดยลำดับ นับแต่ได้ทรงรับพระราชทานพระมหากุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมจากสมเด็จพระบรมพิตร พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวให้ทรงอภิเษกสมรสกับสมเด็จพระบรมราชชนกขณะทรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิตลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ ทั้งทรงมีพระบุญญาธิการอันทรงบำเพ็ญไว้ดีแล้ว อุปถัมภ์ให้ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐยิ่งถึงสองพระองค์ และทรงได้เป็นผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์เป็นเวลาหลายครั้ง

๒. ทรงยิ่งด้วย**พระบริวารยศ** ได้แก่ ความยิ่งใหญ่โดยคนจำนวนมากถวายความจงรักภักดีและเทิดทูนด้วยความสำนึกในพระเมตตาคุณคุณาธิคุณ ดังเป็นที่ทราบกันดีว่าทรงเป็นแม่อันเป็นที่รักยิ่งของพระโอรสและพระธิดา ทรงเป็นสมเด็จพระย่าที่ประทับอยู่ในใจของคนไทยทั้งปวง และทรงเป็นแม่ฟ้าหลวงของชาวเขาทั้งหลาย ความจงรักภักดีเหล่านี้มิได้บังเกิดมีเพราะทรงดำรงพระอิสริยยศอันสูงส่งแต่ประการใด หากแต่เกิดจากน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมล้นด้วยพระเมตตาคุณคุณาธิคุณ ซึ่งหนุนส่งให้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการสงเคราะห์ประชาชนจนทรงได้รับพระราชสมัญญาว่าเป็น “พระมารดาแห่งการสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย” และทางราชการกำหนดให้วันที่ ๒๑ ตุลาคม ซึ่งตรงกับวันพระราชสมภพ เป็น “วันสังคมสงเคราะห์แห่งชาติ”

๓. ทรงยิ่งด้วย**พระเกียรติยศ** ได้แก่ ความยิ่งใหญ่เพราะ

คุณงามความดี พระเกียรติคุณพึงขจรขจายไปว่า ทรงมีพระราชจริยวัตรอันงดงาม ทรงเป็นแบบอย่างแห่งการดำรงชีวิตที่น่ายกย่อง เพราะทรงปฏิบัติถูกต้องตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และในฐานะที่ทรงเป็นพระมารดาได้ทรงอนุศาสน์สั่งสอนพระราชโอรสทั้งสองให้ดำรงมั่นในความดีงามตามขัตติยราชประเพณี ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ทั้งได้ถวายการอภิบาลต่อเนื่องกันมาจนต่างก็จำเริญพระชันษาบรรลुพระราชชนินิภาวะเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงทศพิธราชธรรม ดังคำประพันธ์ที่ว่า

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี	ทรงเป็นพุทธมามิกาประเสริฐยิ่ง
ทั้งปรีดีปฎิบัติอาจอ้ำอิง	เกิดสรรพสิ่งดีงามตามครรลอง
ทรงอบรมพระธิดาพระโอรส	ผลปรากฏพล้งบุญหนุนส่ง
คู่กษัตริย์ขัตติยาศรีวงศ์	พระทรงครองทศพิธราชธรรม

แม้เสด็จสวรรคตแล้วพระเกียรติคุณอันดีงามนี้ยังคงมีปรากฏเฉลิมพระนามของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีตลอดไป สมดังพระพุทธรูปนิพนธ์ภาษิตที่ว่า “ธมฺเม จิตฺตํ น วิชหาติ กิตฺติ เกียรติคุณย่อมไม่ละผู้ตั้งอยู่ในธรรม” *

มิใช่เรื่องง่ายที่ความยิ่งใหญ่ด้วยยศทั้งสามประการ คือ อิศริยยศ บริวารยศ และเกียรติยศจะปรากฏพร้อมกันอยู่ในบุคคลเดียวกัน ด้วยเป็นธรรมชาติของโลกที่บุคคลบางคนพอได้อิสริยยศแล้วมักลืมหืมตัวมัวเมาไม่ปฏิบัติตามโอวาทของบัณฑิตที่ว่า “ยโส ลหฺวธา น มชฺเชยฺย ได้ยศแล้วไม่ควรลืมหืมตัวมัวเมา” *

บางคนเมายศศักดิ์จนลืมนิยามนิมิตหมาย บริวารทั้งหลายจึงพากันตีจาก สมดังคำสุภาษิตที่ว่า “บริวารมาเพราะน้ำใจมี บริวารหนีเพราะน้ำใจหมด บริวารลดเพราะน้ำใจแห้ง”

ข้อนี้ แสดงว่าคนบางคนที่มีอิสริยยศอาจจะขาดบิรวารยศ หรือเกียรติยศก็เป็นได้ การที่สมเด็จพระบรมราชชนนีพระองค์นั้น ทรงเพียบพร้อมด้วยพระยศทั้งสามประการจึงเป็นเรื่องควรแก่การ ชื่นชมโสมนัสและเห็นเป็นมหัศจรรย์ เหตุให้เป็นอย่างนั้นเพราะทรง ประกอบด้วยพหุการธรรม คือ ธรรมมีอุปการะมาก ๔ ประการ เป็นเครื่องอุปถัมภ์ให้ทรงสามารถบำเพ็ญพระบารมี และสร้างสม ความดีโดยสะดวก ได้แก่

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ คือ การอยู่ในถิ่นที่ตมมีสิ่งแวดล้อม เหมาะสม นั่นคือ เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนนียังทรงพระเยาว์มี พระชนมายุประมาณ ๘ พรรษา พระบุญญาธิการได้หนุนนำพา เข้าสู่พระบรมมหาราชวังซึ่งเป็นแหล่งการศึกษาอบรมกุลสตรีที่ดี ที่สุดในสมัยนั้น

๒. สัมปยุตฺตปิณฑะ คือ การสมาคมกับคนดี สมเด็จพระ บรมราชชนนีทรงได้อยู่ในพระเมตตาอุปการะของสมเด็จพระบรมพิตร สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวีและสมเด็จพระเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร พระราชธิดาในสมเด็จพระบรมพิตร พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาเมื่อสมเด็จพระ บรมราชชนนีทรงสำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนแพทยผดุงครรภ์ และหญิงพยาบาลแห่งศิริราช ทรงได้รับการคัดเลือกให้รับทุนพระ ราชทานของสมเด็จพระบรมราชเทวีพระองค์นั้น ไปศึกษาต่อ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา อันเป็นเหตุให้ได้เฝ้าสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิดลฯ กรมขุนสงขลานครินทร์

๓. อัตตสัมมาปณิธิ คือ การตั้งตนไว้ชอบ สมเด็จพระ บรมราชชนนีทรงครองพระองค์ไว้ดีในที่ทุกสถาน ทรงมีพระ

จริยวัตรอันงดงามจนเป็นที่รักยิ่งแห่งสมเด็จพระบรมบพิตรสมเด็จพระบรมราชชนก แม้ในช่วงเวลาที่ถวายการอภิบาลพระมหากษัตริย์ในต่างแดนยามเกิดสงครามโลกครั้งที่สองก็ทรงครองพระองค์ได้เหมาะสมแก่ความเป็นราชกุลนารี พระจริยวัตรข้อนี้สมด้วยพระมหาสมณปาฐิตที่ว่า “รุกเขยฺย อุตฺตโม สาธุ ลอณํ โฉนตํ ยถา บุคคลพึงรักษาความดีของตนไว้เสมือนเกลือกษาความเค็ม”

แม้สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพขณะประทับอยู่ที่ปิ่น ก็ได้ทรงสรรเสริญชื่นชมสมเด็จพระบรมราชชนนีไว้ในลายพระหัตถ์ฉบับหนึ่งที่ทรงเขียนถึงพระธิดาที่กรุงเทพมหานครว่า “พ่อไม่เคยคิดคาดเลยว่าจะเป็นผู้หญิงที่มีสติปัญญาสามารถมาก เพิ่งมาสังเกตในคราวนี้ รู้จักวางพระองค์เหมาะสมดีทุกสถาน ใครคั่นก็ต้องนับถือและค่อยคลายห่วงสมเด็จพระอานันทมหิดล เพราะมีชนนีดีด้วย”

๔. บุพเพกตบุญญตา คือ ความเป็นผู้ได้ทำบุญไว้แต่ชาติปางก่อน นั่นคือพระบุญญาธิการอันทรงบำเพ็ญในพระบุพชาติหนุนส่งให้ทรงได้เป็นพระราชชนนีและผู้อภิบาลพระมหากษัตริย์ถึงสองพระองค์ พระราชบุพเพสันนิวาสนำพาให้ทรงได้อภิเษกสมรสกับสมเด็จพระเจ้าฟ้ามหิตลฯ กรมขุนสงขลานครินทร์ ในเรื่องบุพเพสันนิวาสนี้ ขอรับพระราชทานวิสัยนาธรรม ๔ ประการที่นำให้คู่สามีภรรยาที่อยู่ร่วมกันในชาติหนึ่งมีโอกาสได้พบและเป็นผู้สามีภรรยากันอีกในชาติต่อไป

ดังที่สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสไว้ในปฐมสมศีวิสสุตว่า “อากงเขยฺย เจ คหปตโย” เป็นต้น แปลความว่า “ถ้าภรรยาและสามีหวังที่จะได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า ทั้งคู่พึงเป็นผู้

มีศรัทธาเสมอกัน มีศีลเสมอกัน มีจาคะเสมอกัน มีปัญญาเสมอกัน
ย่อมจะได้พบกันทั้งในชาตินี้และชาติหน้า” ๗

ด้วยเป็นที่ปรากฏประจักษ์แจ้งแก่คนทั้งหลายว่า สมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนีทั้งสองพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระรัตนตรัยเสมอกัน ทั้งทรงมั่นอยู่ในหลักศีลธรรมอันดีงามและมีพระมรรยาทอ่อนโยนเช่นเดียวกัน สมเด็จพระบรมพิตรทั้งสองพระองค์ทรงมีพระจาคะคือความเสียสละในพระราชกตัญญูไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน

ดังเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าสมเด็จพระบรมราชชนกทรงเลือกศึกษาการสาธารณสุขและการแพทย์ก็เพื่อช่วยเหลือประชาชนให้พ้นจากโรคภัย ทรงเป็นผู้บุกเบิกองค์สำคัญแห่งวงการแพทย์ไทยจนทรงได้รับเฉลิมพระเกียรติเป็น “พระบิดาแห่งการแพทย์แผนปัจจุบันของไทย”

ในส่วนสมเด็จพระบรมราชชนนีนั้น พลังแห่งพระเมตตากรุณาพาให้ทรงเลือกศึกษาวิชาการพยาบาล ซึ่งทำให้ทรงสามารถปฏิบัติงานสืบต่อจากที่สมเด็จพระบรมราชชนกทรงเริ่มไว้อย่างเต็มพระสติกำลัง การที่ได้ทรงก่อตั้ง “หน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เป็นเพียงตัวอย่างประการหนึ่งแห่งพระราชกรณียกิจที่เกิดจากพระเจ้านั้นเอง

นอกจากนั้น สมเด็จพระบรมพิตรทั้งสองพระองค์ทรงมีพระปัญญาเสมอกันจึงทรงเข้าใจพระอุดมคติและตามทันกระแสพระราชดำริของกันและกัน สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงรับถ่ายทอดพระอุดมคติและพระนิสสัยมาจากสมเด็จพระบรมราชชนก และได้ทรงนำมาอนุศาสน์สั่งสอนพระโอรสและพระธิดาอีกต่อหนึ่ง ดังที่

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงบรรยายความรู้สึกของพระองค์ไว้ว่า “คล้ายกับเราได้รับการอบรมจากพ่อผ่านแม่ คือ กลับเมืองไทยต้องทำงานตั้งแต่เล็กเคยได้ยินแม่รับสั่งเรื่องต้องทำงานเพื่อเมืองไทยอยู่ตลอดเวลา”

เหตุการณ์ที่รับพระราชทานถวายเป็นวิทยานามานี้ย่อมชี้ชัดว่า สมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนีทั้งสองพระองค์ทรงปฏิบัติบำเพ็ญพระคุณธรรมสี่ประการคือ ศรัทธา ศีล จาคะ และปัญญาไว้เสมอกันในพระชาติปัจจุบัน จึงชื่อว่าทรงได้สร้างโอกาสเพื่ออนาคตสันนิบาตคือการพบกันอีกในพระชาติต่อไป

พระยศอันยิ่งใหญ่และความสำเร็จทั้งหลายของสมเด็จพระบรมราชชนนีมิได้บังเกิดมีเพียงเพราะทรงเพียบพร้อมด้วยพหุการธรรมทั้งสี่ประการเท่านั้น ทั้งนี้เพราะพหุการธรรมเหล่านี้เป็นเพียงเครื่องอุปถัมภ์ให้ทรงมีโอกาสทำความดีได้สะดวกมากขึ้น แต่ที่สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อประโยชน์สุขของมหาชนนั้นเพราะทรงมีพระกรุณาธิคุณมั่นในพระราชหฤทัย ดังมีพระมหาสมณภาพิตแสดงไว้ว่า

“มหาบริสุทธิ์กาลสุต ลกขณํ กรุณาสโห ความทนดูดยายไม่ได้ เพราะมีกรุณา เป็นลักษณะของผู้ยิ่งใหญ่”

นอกเหนือจากพระกรุณาธิคุณนั้น ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระบรมราชชนนียังเกิดจากธรรมที่เรียกว่า “อิทธิบาท” สมดังพระบาลีที่ได้รับพระราชทานยกเป็นบทอุทิศแด่เบื้องต้นว่า “จตุตาโร อิทธิบาทา” เป็นต้น แปลความว่า “อิทธิบาทมี ๔ ประการ ได้แก่ ฉันทอิทธิบาท

วิริยอิทธิบาท จิตตอิทธิบาท วิมังสาอิทธิบาท”

ขอรับพระราชทานวิไลชนะอรรธาธิบายว่า อิทธิบาท หมายถึง คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่ปรารถนามี ๔ ประการ ได้แก่

๑. **ฉันทะ** คือความพอใจใฝ่รักสิ่งที่จะทำนั้น นั่นคือความรักงานและรักจุดหมายของงาน ฉันทะเป็นแรงจูงใจสำคัญที่ก่อให้เกิดการกระทำ แบ่งออกเป็นธรรมฉันทะคือความใฝ่ดีมีอุดมคติ และกัตตักมยตาฉันทะ คือ ความใฝ่ทำกิจมุ่งผลสัมฤทธิ์ของงาน เป็นสำคัญ สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงมีพระธรรมฉันทะคือทรงใฝ่พระราชหฤทัยในการศึกษาและปฏิบัติธรรมมาโดยตลอด ทรงพระกรุณาโปรดให้จัดรายการบรรยายธรรมทางสถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต และทรงพระกรุณาโปรดให้จัดพิมพ์หนังสือธรรมอันเป็นพระนิพนธ์ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ออกเผยแพร่เป็นจำนวนมาก

สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ด้วยพระกัตตักมยตาฉันทะ ทรงถือพระคติว่า “ประโยชน์ของเพื่อนมนุษย์เป็นกิจที่หนึ่ง ผลประโยชน์ส่วนตัวเป็นที่สอง” จึงได้เสด็จออกไปดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรตามจังหวัดต่างๆ อยู่เป็นนิตย์ ในการเสด็จไปเยี่ยมเยียนราษฎรแต่ละครั้งก็โปรดการพระราชปฏิสันถารและการพระราชทานสิ่งของแก่พสกนิกร

๒. **วิริยะ** คือความขยันหมั่นเพียรและความเข้มแข็งกล้าหาญในการเผชิญความยากลำบาก ฉันทะมักเกื้อหนุนให้เกิดวิริยะ นั่นคือเมื่อบุคคลพอใจกิจการใด เขาก็รู้สึกขยันขันแข็งไม่ทอดถอย

ในการทำกิจการนั้นแม้จะมีอุปสรรคมากก็ตาม สมเด็จพระมหารัชมงคลมุนี (สว.) พระองค์นั้นทรงตั้งมั่นในพระวิริยะจึงไม่โปรดที่จะปล่อยเวลาให้ล่วงไปโดยเปล่าประโยชน์ เมื่อเสด็จไปเยี่ยมเยียนราษฎรแต่ละครั้ง แม้จะเป็นท้องที่ห่างไกลทุรกันดาร ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปจนทั่วถึง ทั้งทรงงานไม่หยุดหย่อนเหมือนกับไม่ทรงเหน็ดเหนื่อย เคยมีผู้ทูลถามว่าในการเสด็จไปทรงเยี่ยมเยียนราษฎรนั้น ทรงเหน็ดเหนื่อยบ้างหรือไม่ ตรัสตอบว่า “เวลาทำงานไม่เหน็ดเหนื่อยเหนื่อยเวลากลับ”

๓. **จิตตะ** คือ ความคิดจดจ่อหรือฝึกใฝ่อยู่ในงานที่ทำเฝ้าคิดเรื่องงานนั้นสม่ำเสมอ เมื่อทำงานใดก็จดจ่อกับงานนั้นทั้งวันทั้งคืนจนลืมเอาใจใส่เรื่องอื่น บางครั้งทำงานจนลืมพักผ่อนก็มี สมเด็จพระบรมราชาชนนีทรงมีพระคุณธรรมข้อนี้ ดังปรากฏว่าเมื่อเสด็จไปเยี่ยมเยียนราษฎรแต่ละปี ก็เสด็จออกไปติดต่อกันเป็นเวลาหลายเดือนจนไม่ทรงมีเวลาพัก บางครั้งเมื่อทรงมีเวลาว่างก็ทรงบำเพ็ญพระพุทธรูปเชรามิคด้วยฝีพระหัตถ์ ผู้จะปั้นพระพุทธรูปที่งดงามเช่นนั้นได้ต้องมีความคิดจดจ่อแน่วแน่อยู่ในงาน

๔. **วิมังสา** คือ ความไตร่ตรองหรือหมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญหาเหตุผลมีการวางแผนก่อนลงมือทำกิจการใด ๆ เมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็รู้จักพิจารณาหาทางแก้ไข สมเด็จพระบรมศาสดาในสมัยที่เสวยพระชาติเป็นพระมหินฺสโรภิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญปัญญาบารมีด้วยการใช้วิมังสาสอบสวนแก้ปัญหามาแล้ว ดังเหตุการณ์ตอนหนึ่งในมหินฺสโรชาดก” ที่จะขอพระราชทานยกมาประกอบถวาย ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ผู้หญิงคนหนึ่งอุ้มลูกน้อยของตนไปที่สระโบก

ขรณิของพระมโหสถ เธออาบน้ำให้ลูกก่อน แล้วพับผ้าทำเป็น เบาะปูให้ลูกนั่งได้ร่มไม้ริมสระ ตนเองกลับลงไปล้างหน้า ขณะนั้น นางยักษ์ตนหนึ่งเห็นเด็กนั้นแล้วประสงค์จะกินเป็นอาหาร จึง แปลงร่างเป็นมนุษย์ผู้หญิงทำทิมมาขออุ้มเด็ก เมื่อมารดาของเด็ก อนุญาตแล้วนางยักษ์จำแลงอุ้มเด็กน้อยขึ้นซุชมหายอกเข้าเล่น หน้อยหนึ่ง แล้วก็อุ้มเด็กนั้นวิ่งหนีไปโดยเร็ว มารดาของเด็กได้วิ่งไล่ตามจนทันแล้วทวงเด็กคืน นางยักษ์จำแลงไม่ยอมคืนทั้งยังอ้าง ว่าเด็กน้อยเป็นลูกของตน เมื่อมารดาของเด็กไม่ยินยอม หญิงทั้งสองจึงทะเลาะโต้เถียงกันไปจนถึงประตูศาลาของพระมโหสถ

เมื่อพระมโหสถได้ยินเสียงหญิงทั้งสองคนทะเลาะกันจึง เรียกเข้ามาถามว่าทะเลาะกันด้วยเรื่องอะไร หญิงทั้งสองต่าง กล่าวหาอีกฝ่ายหนึ่งว่าตู่เอาลูกของตนและขอร้องให้พระมโหสถ วินิจฉัยว่าใครคือแม่ที่แท้จริงโดยที่พวกตนจะยอมรับคำวินิจฉัยทุก ประการ พระมโหสถจึงขีดเส้นลงบนพื้นดินแล้วให้เด็กนอนทับลง บนเส้นนั้น จากนั้นให้นางยักษ์จำแลงจับมือเด็กและให้มารดาจับ เท้าเด็กโดยบอกว่า “ใครดึงเด็กพ้นรอยขีดเส้นนี้ได้ เด็กจะเป็นของ คนนั้น”

หญิงทั้งสองต่างใช้กำลังดึงเด็กโดยแรง ฝ่ายหนึ่งดึงด้วย แรงปรารถนาจะกินเป็นอาหาร ฝ่ายหนึ่งดึงด้วยแรงรักในบุตร เมื่อ เด็กนั้นถูกดึงไปมาอย่างนั้นก็ร้องไห้เสียงดัง เสียงร้องของลูกรักบีบ คั้นหัวใจของมารดาแทบจะแตกสลาย สุดท้ายจะทนต่อเสียงร้องของ ลูกต่อไปได้ หญิงผู้เป็นมารดาก็ยอมแพ้ปล่อยยให้เด็กน้อยไปอยู่ใน มือของนางยักษ์จำแลงผู้ลึงโลดยินดีในชัยชนะ มารดาที่แท้จริงยิน ร้องไห้เสียดายลูกรัก

พระมโหสถเห็นดังนั้นก็ถามประชาชนที่มาประชุมกันว่า “ธรรมดา จิตใจของหญิงผู้เป็นแม่กับของหญิงผู้มีไข้แม่ ฝ่ายไหนจะอ่อนไหวไปตามอาการของลูก” ทุกคนตอบพร้อมกันว่า “ใจของแม่อ่อนไหวไปตามอาการของลูก เวลาที่ลูกอยู่ดีมีสุข ใจแม่ก็แจ่มชื่นเบิกบาน เวลาที่ลูกเจ็บไข้ได้ทุกข์ ใจแม่ก็พลอยเดือดร้อน สะท้อนไปด้วยความสงสาร”

พระมโหสถจึงตัดสินใจว่า “หญิงที่ปล่อยเด็กแล้วยินยอมให้นั้น แผลเป็นแม่ที่แท้จริงของเด็ก”

นางยักษ์จำแลงยอมจำนนต่อปัญญาสอบสวนของพระมโหสถ จึงสารภาพความจริงแล้วยอมคืนเด็กให้ผู้เป็นแม่แต่โดยดี

การวินิจฉัยของพระมโหสถเป็นที่ยอมรับของมหาชน เพราะท่านได้ใช้วิมังสาปัญญาเครื่องสอบสวน สมเด็จพระบรมราชชนนีก็เช่นกัน คือทรงใช้พระปัญญาคุณข้อนี้เป็นเครื่องแก้ไข ปัญหาทั้งปวง และทรงพาให้โครงการตามแนวพระราชดำริต่างๆ สำเร็จลุล่วงเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ พระศาสนา และพระมหากษัตริย์ตลอดพระชนมายุ

ขอรับพระราชทานถวายว่า แม้สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าก็ทรงยิ่งด้วยพระบุญญาธิการทั้งทรงบำเพ็ญเพิ่มพูนพระปัญญาบารมีตลอดเวลาด้วยทรงใช้พระวิมังสาเป็นดุจฉัตรปกป้องภัยพิบัติอันจะตกถึงมหาชนให้ผ่านพ้นไปเช่นเดียวกันกับที่พระมโหสถโพลัดได้ปฏิบัติมา

ยามที่เกิดปัญหาวิกฤตการณ์ร้ายแรงขึ้นในประเทศชาติ พลภคินิกรล้วนหวังพึ่งกำลังพระปรีชาสามารถของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าเข้าแก้ไขเปลี่ยนร้ายให้กลายเป็นดี หรือบางที

ทรงช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบา ดังที่ประเทศชาติได้รอดพ้นจากความวิบัติอันเนื่องจากอุทกภัยครั้งใหญ่ที่สุดที่เพิ่งผ่านพ้นไป บรรดาพสกนิกรล้วนทราบกันดีว่าหากมิได้พระปัญญาบารมีและพระมหากรุณาธิคุณปกแผ่ช่วยแก้ความวิบัติอันเนื่องมาจากมหาอุทกภัยครั้งนี้คงจะมีมากจนประมาณมิได้ เพราะได้มีสถิติบันทึกไว้ว่าระดับน้ำขึ้นที่กรุงเทพมหานครในปลายปีที่ผ่านมามีจุดสูงสุดเป็นประวัติการณ์ในรอบ ๒๐๐ ปี

ประมวลความเพิ่มเติมว่า อิทธิบาททั้งสี่นอกจากจะเป็นพลังเสริมส่งให้สมเด็จพระบรมราชชนนีทรงยิ่งด้วยพระยศและบุญญาธิการดังรับพระราชทานมาแล้ว อิทธิบาทยังเป็นปัจจัยอุปถัมภ์ให้ทรงมีพระชนมายุยืนนานถึง ๙๔ พรรษา ทั้งนี้เพราะอิทธิบาทยังเป็นอายุวัฒนธรรมคือธรรมเป็นเหตุให้คนมีอายุยืนอีกด้วย ดังมีพระพุทธดำรัสรับรองไว้ในมหาปรินิพพานสูตรว่า

“ยสฺส กสฺสจฺจ อานนฺท จตฺตาริ อธิธิปาทา” เป็นต้น

แปลความว่า “อานนท อิทธิบาท ๔ อันบุคคลใดเจริญทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นพื้นฐาน ตั้งไว้ อบรม เริ่มไว้ดีแล้ว บุคคลนั้นเมื่อปรารถนา ก็พึงดำรงชีวิตอยู่ตลอดกับหรือเกินกว่ากับ”

พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า การเจริญอิทธิบาทสามารถทำให้คนมีชีวิตอยู่ตลอดอายุกับ หมายถึง มีชีวิตอยู่ได้จนครบเกณฑ์อายุขัยประมาณได้ ๑๐๐ ปี หรือมากกว่านั้น

สมเด็จพระมหามิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงปฏิบัติทศพิธราชธรรมและประกอบพระราชกรณียกิจด้วยอิทธิบาทสี่ที่เป็นเหตุแห่งอายุวัฒนะ จึงพยากรณ์โดยธรรมได้ว่าจะทรงเจริญพระ

ชนมพรรษาที่ยืนนานเพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจของพลกนิกรชาวไทยไปจนตลอดอายุกับหรือเกินกว่านั้น นับเป็นเรื่องมหัศจรรย์ไม่เคยมีที่บัดนี้ทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติยืนนานกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ในประวัติศาสตร์ชาติไทย และทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ได้เสวยราชย์มานานที่สุดในบรรดาพระมหากษัตริย์ที่กำลังครองราชย์อยู่ในประเทศทั่วโลกในปัจจุบัน

รับพระราชทานสรุปว่า สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงมีพหุการธรรมอุปถัมภ์ให้ทรงเพียบพร้อมด้วยพระอิสริยยศ พระบริวารยศและพระเกียรติยศ ทั้งอิทธิบาทธรรมที่ทรงได้ปฏิบัติบำเพ็ญเป็นเหตุให้ทรงมีพระชนมายุยืนนานและทรงประสบความสำเร็จในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ ซึ่งได้ส่งเสริมพระบารมีธรรมของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าให้ปกแผ่ไพศาลบันดาลประโยชน์สุขแก่พลกนิกร สมดังบทกวีนิพนธ์ที่ว่า

บารมีพระลูกเพียง	สุริยัน
พระแม่ดุจดวงจันทร์	แจ่มฟ้า
สองพระเทพทรงสวรรค์	เสด็จสู่ สยามแล
ห้วงปกเกศชาวหล้า	ทั่วพื้นปฐพี
เหนือยยากพระมิได้	คะนิง
ราชฎ์ทุกข์ที่ใดถึง	ที่นั่น
ดับทุกข์ทั่วแดนจึง	ประสบ สุขนา
ตำรวจทหารพลเรือนชั้น	แซ่ซ้องสดุดี

แม้สมเด็จพระบรมราชชนนีจะได้เสด็จสู่สวรรคาลัยแล้ว พระเกียรติคุณความดีหาได้ดับสลายไปไม่ แต่ยังประทับตราตรึงอยู่ในจิตใจของคนไทยทั้งชาติผู้สำนึกในพระเมตตากรุณาธิคุณสม

จริงตามพระพุทธภาษิตที่ว่า “รูป ชีรติ มจฺจานํ นามโคตฺตํ น ชีรติ
ร่างกายของมนุษย์ย่อมย่อยยับดับไป แต่ชื่อและวงศ์สกุลหาย่อย
ยับดับไปไม่” ๑๐

ดอกไม้ทั้งหลายแม้จะมีกลิ่นหอมเพียงใดก็ไม่อาจส่งกลิ่น
หอมทวนลมได้ แต่พระเกียรติคุณอันดีงามของสมเด็จพระบรม
ราชชนนีพึงขจรทวนลมไปทั่วสารทิศและจะหอมคงทนต่อไปใน
อนาคตชั่ววันจิวันตร์ สมดังพระพุทธภาษิตในธรรมบทที่ว่า

“น บุปฺผคนฺโธ ปฏิวาตเมติ” เป็นต้น

แปลความว่า “กลิ่นบุปผชาติหอมทวนลมไม่ได้ กลิ่น
จันทน์กฤษณา หรือดอกมะลิก็หอมทวนลมไม่ได้ แต่กลิ่นของคน
ดีหอมทวนลมได้ คนดีย่อมหอมฟุ้งไปทั่วสารทิศ” ๑๑

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารพระองค์ ผู้ทรงพระคุณ
อันประเสริฐ ทรงประจักษ์พระราชหฤทัยในพระอุปการคุณแห่ง
สมเด็จพระบรมราชชนนี ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทรงพระราช
อุทิศถวาย ชื่อว่าทรงดำรงอยู่ในพระกตัญญูกตเวทีตาธรรม อันจะ
เป็นเหตุนำมาซึ่งพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒนามงคลทุกประการสืบไป

ขออำนาจพระราชกุศลที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภาร
เจ้าได้ทรงบำเพ็ญถวายทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ผลผลิตอิฏฐวิบาก
สุขสมบัติ แต่สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี สมตามพระ
ราชปณิธานอุทิศโดยฐานนิยมทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในอิทธิบาท
กถา ฉลองพระเดชพระคุณประทับพระปัญญาบารมี ยุติลงด้วย
ประการฉะนี้ เอ่ว ก็มีด้วยประการฉะนี้

เพ็ญบรรณ

๑. ข.วิ.วิ ๓๕/๕๓๑/๓๐๑
๒. ที.ป.๑๑/๑๙๙/๒๐๓ .
๓. ข.วิ.วิ.๒๐/๒๗๗/๗๙
๔. ข.วิ.ป.๒๒/๒๒/๕๑
๕. ข.วิ.๒๗/๖๐๒/๑๕๕
๖. ที.ป.๑๑/๓๕๔/๓๑๑
๗. ข.วิ. ๒๒/๕๕/๙๐
๘. ที.มหา.๒๙/๕๙๓/๒๒๓
๙. ที.มหา.๑๐/๙๔/๑๒๐
๑๐. ส.ส.๑๕/๒๑๐/๕๙
๑๑. ข.วิ.๒๕/๑๔/๒๒

สัปปริสธัมมกถา

พระราชกรณีย (ประยูร ธมฺมจิตโต)

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺสฯ

สัปปริโส ภิกฺขเว กุเล ชายมานิ พนฺโน ชนสฺส
อตถาย หิตาย สุขาย โหติติ.*

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระธรรมเทศนาใน
สัปปริสธัมมกถา ฉลองพระราชศรัทธาประดับพระปัญญาบารมี
โดยสมควรแก่พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุประทานสัตมวารคพ
นายภาวาส บุนนาค อันสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์
สมเด็จพะปรมินทรมหามหาราชาริราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอัน
ประเสริฐ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญพระราชทาน ด้วย
ทรงพระอนุสรณ์ถึงกุศลกรรมและความจงรักภักดีของนายภาวาส
บุนนาค ผู้ได้ปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งรอง
ราชเลขาธิการตราบวาระสุดท้ายในชีวิต

* พระธรรมเทศนารับพระราชทานถวายในการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิ
พลอดุลยเดชมหาราช เสด็จฯ ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสัตมวารคพนาย
ภาวาส บุนนาค ณ ศาลาบัณณรศภาค วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม วันพุธที่ ๒๗
เมษายน ๒๕๓๗ เวลา ๑๖.๓๐ น.

พระราชกุศลทักษิณานุประทานทั้งปวงที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้บำเพ็ญเป็นไปนั้นล้วนเป็นพระราชกุศลเพื่อทรงยกย่องคนดีผู้อุทิศชีวิตให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ พระพุทธศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์ นับเป็นพระราชกุศลที่ทรงบำเพ็ญด้วยอัธยาศัยของบัณฑิต ดังตามพุทธภาษิตที่ว่า “เปตานิ ทกฺขิณํ ทชฺชา ปุพฺเพ กตมฺนุสฺสํ” แปลความว่า “เมื่อระลึกถึงคุณธรรมความดีของผู้ล่วงลับไปแล้ว พึงบำเพ็ญกุศลทักษิณาเพื่อผู้ล่วงลับไปนั้น” ๒ หากนายภาวาส บุญนาค รับทราบพระราชกุศลครั้งนี้ ด้วยญาณวิถิอันใดก็ตาม ย่อมจะรู้สึกปิติโสมนัสเป็นล้นพ้นและอนุโมทนาในพระราชกุศลจนสำเร็จเป็นบุญที่เรียกว่าปัตตานุโมทนามัยได้เสวยสุขสมบัติในสัมปรายภพ

การที่นายภาวาส บุญนาค ล่วงลับละโลกนี้ไปโดยฉับพลันนั้นย่อมเป็นไปตามคติแห่งสังขตธรรมที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปในที่สุด นับเป็นธรรมดาของชีวิตที่คาดคิดไปยากว่าจะจากโลกนี้ไปเมื่อใด สมดังพุทธศาสนภาษิตที่ว่า “ชีวิตํ พฺยาธิ กาโล จ” เป็นต้น แปลความว่า “ในแต่ละชีวิต ไม่มีนิมิตให้รู้ล่วงหน้า ๕ ประการคือ ความยืนยาวของชีวิต ความเจ็บไข้ที่จะทำลายชีวิต เวลาที่ชีวิตจะดับ สถานที่ที่ชีวิตจะดับ และคิดที่จะไปเกิดใหม่” ๓ ดังพระราชนิพนธ์ของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าพระปิยมหาราชที่ว่า

เห็นหน้าอยู่เมื่อเข้า	สายตาย
สายอยู่สุขสบาย	บ่าม้วย
บ่าสดชื่นรื่นราย	เย็นดับ ชีพแฮ
เย็นอยู่หยอกลูกด้วย	คำม้วยอาสัณ

แม้ว่านายภาวาส บุญนาค ได้ดับชีพละโลกนี้ไปแล้ว ชื่อ

เสียงและเกียรติคุณความดีไม่ได้ดับสลายไปตาม สมดังพระพุทธ
บวรหารที่ว่า “รูป ชีรติ มัจจัน นามโคตตํ น ชีรติ” แปลความว่า
“รูปกายของสัตว์ทั้งหลายผู้มีความตายเป็นธรรมดาย่อมทรุดโทรมไป
ส่วนชื่อและสกุลไม่เสื่อมสูญ” “

นายภาวาส บุนนาค เกิดที่กรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๑
สิงหาคม ๒๔๖๗ เป็นบุตรของพลตรีพระยาสุรวงศ์วิวัฒน์ (เตี้ยม
บุนนาค) และหม่อมหลวงวงศ์ สุรวงศ์วิวัฒน์ นายภาวาส บุนนาค
สำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้รับพระราชทาน
ปริญญาอักษรศาสตรบัณฑิต เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙ อนุ
ปริญญาครุศาสตร์ เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๐ และปริญญาโทวิชา
การศึกษาจากวิทยาลัยครูพีบอดี (Peabody College for Teachers)
ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๔

เมื่อสำเร็จการศึกษาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยแล้ว
นายภาวาส บุนนาค เริ่มปฏิบัติงานเป็นครูสอนหนังสือในโรง
เรียนกรุงเทพคริสเตียนวิทยาลัยเป็นเวลาหนึ่งปี ต่อจากนั้นได้เข้า
รับราชการในกระทรวงศึกษาธิการ สังกัดกรมสามัญศึกษา ปฏิบัติ
หน้าที่ทั้งด้านการสอน การบริหารโรงเรียน การนิเทศการศึกษา มี
ตำแหน่งเป็นครู อาจารย์ ศึกษาพิเศษ และผู้อำนวยการวิทยาลัย
บางแสน ในระยะหลังที่เป็นอาจารย์อยู่ที่โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ไปช่วยราชการในสำนักกราช
เลขาธิการด้วย หนึ่งปีต่อมาเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๙ สำนักกราช
เลขาธิการขอโอนมาเป็นข้าราชการพลเรือนในพระองค์ตำแหน่งผู้
ช่วยเลขาธิการคณะองคมนตรี トラบจนพุทธศักราช ๒๕๑๔ จึง
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรองราชเลขาธิการ

นายภาวาส บุนนาค เป็นผู้ทรงความรู้และสนใจศิลปวัฒนธรรมอันประณีตงดงามของชาติไทย โดยเฉพาะทางด้านงานช่าง ดนตรี ขนบธรรมเนียมประเพณีและภาษาของชาติ ในด้านภาษาไทยนั้น นายภาวาส บุนนาค มีความรู้ดีในภาษาไทยระดับมาตรฐานสามารถใช้ทั้งคำง่ายและคำศัพท์สูงไพเราะด้วยสำนวนกวีโวหารทั้งบทร้อยแก้วและบทร้อยกรองสำหรับใช้ในโอกาสพิธีสำคัญของชาติที่เป็นราชพิธี

ตำแหน่งรองราชเลขาธิการซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งพระราชทานแก่นายภาวาส บุนนาค จึงเหมาะสมกับความรู้ความชำนาญในการใช้ภาษาไทยมาตรฐานซึ่งนายภาวาส บุนนาค ใช้เขียนเรียบเรียง และร้อยกรองเอกสารอันมีค่าสนองพระเดชพระคุณได้เรียบร้อยต้องตามพระราชประสงค์

ในการร่างพระบรมราโชวาท และพระราชดำรัสแต่ละครั้ง นายภาวาส บุนนาค จะรับพระราชทานกระแสพระราชดำริมาเรียบเรียงขึ้นตามพระราชประสงค์ แล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายเพื่อทรงพระราชวินิจฉัยแก้ไขทั้งเนื้อความและสำนวนภาษา เพราะโปรดให้ใช้ถ้อยคำไทยง่าย ๆ ผูกประโยคสั้น ๆ ใจความกระชับกะทัดรัดชัดเจน แต่ละประโยคมีสาระคุณค่า ชวนคิดชวนฟัง ข้อธรรมที่ทรงเลือกประกอบเนื้อความก็โปรดให้แฝงไว้ด้วยถ้อยคำง่าย แบนเนียน แบายลและเหมาะแก่กลุ่มบุคคลแต่ละประเภทผู้ที่จะรับพระราชทานใส่เกล้าฯ ไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตและแก่การงานในหน้าที่ของตน แม้ประชาชนทั่วไปได้สดับตรับฟังก็เข้าใจซาบซึ้งในคุณประโยชน์จากกระแสพระราชดำรัส

นอกจากร่างพระราชดำรัสต่าง ๆ ตามแนวพระราชดำริ

แล้วยังมีเอกสารสำคัญที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นายภาวส
บุญนาค แต่งถวายเพื่อใช้ในโอกาสต่าง ๆ เนื่องในการพระราช
พิธีสำคัญประจำปีหรือในมหามงคลวาระพิเศษ เช่น คำประกาศ
ไถ่ถอน คำบวงสรวงสังเวศ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งช่วยอภิบาลบ้าน
เมืองและประชาชน ในการเขียนเอกสารสำคัญเหล่านี้ นายภาวส
บุญนาค ต้องศึกษาค้นคว้าแบบแผนเก่า นำมาประกอบความคิด
ของตนเองอย่างละเอียดรอบคอบ แล้วพยายามเรียบเรียงขึ้นให้
สอดคล้องถูกต้องตามแบบแผน เลือกใช้ถ้อยคำและศัพท์ที่เข้าใจ
ง่ายแต่ให้มีความไพเราะด้วยเสียงและความหมาย ไม่ถึงกวีโวหาร
ตามแบบประพันธ์ของกวีในกาลก่อน งานเขียนหลายฉบับทั้งที่
เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองได้รับยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมชั้นดี
มีสำนวนและเนื้อความเหมาะสมแก่งานพิธีแต่ละงาน อาทิ ไถ่ถอน
แข่งน้ำตามที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผูกขึ้นใหม่ ซึ่งใช้ใน
พระราชพิธีศรีสังข์งานการ เนื่องในการพระราชทานเครื่องราช
อิสริยาภรณ์ รามาศิขิตี ประกาศบวงสรวงสังเวศสมเด็จพระนเร
ศวรมหาราช พระสยามเทวาธิราช ราชภิสดุดิโนพระราชพิธีบวง
สรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ในคราวสมโภชกรุง
รัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

ผลงานบางประการดังกล่าวมาแสดงให้เห็นถึงความรู้ความ
ชำนาญของนายภาวส บุญนาค ผู้สามารถปฏิบัติงานสนองพระ
เดชพระคุณจนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัย นายภาวส บุญนาค
จึงเป็นสัตบุรุษหรือคนดีที่มีคุณค่าผู้เกิดมาบำเพ็ญประโยชน์แก่
สังคมส่วนรวมตลอดเวลาโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย บุคคล
ผู้เป็นสัตบุรุษเมื่ออุบัติขึ้นในโลก ไม่เพียงแต่จะทำประโยชน์สุข

ส่วนตนเท่านั้น หากยังบำเพ็ญประโยชน์สุขแก่สังคมส่วนรวม
ทั้งนี้เพราะเป็นผู้มีธรรมประจำใจ สมดังพระพุทธพจน์ที่ยกเป็นบาลี
อุเทศเบื้องต้นว่า “สปปุริโส ภิกขเว กุเล ชายมาโน พหุโน ชนสุส
อตถาย นิตาย สุขาย โหติ” แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษ
เมื่อเกิดขึ้นในตระกูลย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อ
ความสุข แก่ชนเป็นอันมาก”

สัตบุรุษ หมายถึงคนดีตามหลักพระพุทธศาสนา พลเมืองดี
เป็นหลักและที่พึงของประเทศชาติฉันใด คนดีหรือสัตบุรุษ ก็เป็น
หลักและที่พึงของสังคมโดยทั่วไปฉันนั้น สัตบุรุษเป็นคนดีเพราะมี
สปปุริสธรรม ๗ ประการ คือ *

๑) อัมมัญญุตตา	ความรู้จักเหตุ
๒) อัตถัญญุตตา	ความรู้จักผล
๓) อุตตัญญุตตา	ความรู้จักตน
๔) มัตตัญญุตตา	ความรู้จักประมาณ
๕) กาลัญญุตตา	ความรู้จักกาล
๖) ปริสสัญญุตตา	ความรู้จักบริษัท
๗) ปุคคลัญญุตตา	ความรู้จักบุคคล

ข้อแรก **อัมมัญญุตตา** หมายถึงความรู้จักธรรมคือกฎ
ธรรมชาติหรือหลักการปฏิบัติที่ก่อให้เกิดผลที่ต้องการ เรืองกาย ๆ
ว่าความรู้จักเหตุ เพราะธรรมเป็นเหตุแห่งผลดีที่สร้างความสุข

ข้อสอง **อัตถัญญุตตา** หมายถึงความรู้จักอรรถคือรู้ความ
ประสงค์หรือผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำเหตุต่าง ๆ

อัมมัญญุตตาและอัตถัญญุตตา รวมเรียกว่าความเป็นผู้มีเหตุ
ผลในความคิดและการกระทำ สัตบุรุษเป็นคนที่คิดอย่างมีเหตุผล

หมายถึงการคิดจากเหตุโยงไปหาผล (อัมมมัญญตา) และการคิดจากผลสาวกลับไปหาเหตุ (อัตถมัญญตา) การคิดแบบนี้จะทำให้สัตบุรุษเป็นคนรู้เท่าทันเหตุการณ์ เมื่อจะทำการใด ๆ ก็คาดได้ว่าผลอะไรจะตามมา หรือเมื่อเห็นปัญหาเกิดขึ้นในที่ใดก็สามารถวินิจฉัยได้ว่ามาจากสาเหตุอะไร ดังนั้น อัมมมัญญตาและอัตถมัญญตาทำให้เกิดความรู้เท่าทันเหตุการณ์ ซึ่งแบ่งออกเป็นความรู้เท่าทันความรู้ทัน ความรู้เท่าทันไว้ป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาเกิดขึ้น ความรู้ทันมีไว้สำหรับแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้า

นอกจากนั้น สัตบุรุษไม่กลัวความล้มเหลว เพราะความล้มเหลวไม่มี สิ่งที่เราเรียกว่าความล้มเหลวนั้นแท้ที่จริงคือวิบากหรือผลของกรรมที่ไม่ดี เมื่อเขาทำงานไม่สำเร็จ ก็เพราะกรรมคือการกระทำยังไม่สมบูรณ์ ถ้าเขาต้องการประสบความสำเร็จในการทำงานในครั้งต่อไปเขาต้องทำกรรมคือเหตุที่ดีแล้ว วิบากหรือผลที่ดีก็จะตามมา เขาเห็นว่าสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นตามเหตุปัจจัย เมื่อทำเหตุดีย่อมได้รับผลดีเมื่อทำเหตุไม่ดีย่อมได้รับผลไม่ดี ดังพุทธศาสนสุภาษิตที่ว่า “ยาหิสิ วปะเต พิชิ” เป็นต้น แปลความว่า “บุคคลหว่านพืชเช่นใด ได้ผลเช่นนั้น ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว” ๖

ข้อที่สาม อัตถมัญญตา หมายถึงความรู้จักตน คือรู้จักความเด่นและความด้อยของตนเอง การรู้ความเด่นก็เพื่อทำงานที่เหมาะสมกับความสามารถของตน การรู้ความด้อยก็เพื่อแก้ไขข้อบกพร่องของตน ตามปกติคนทั่วไปมักมองเห็นความผิดพลาดของผู้อื่นและมองข้ามความผิดพลาดของตน ดังพุทธพจน์ที่ว่า “สุทสสัง วชชมนญเญส” เป็นต้น แปลความว่า “ความผิดพลาดของคนอื่นเห็นได้ง่าย แต่ความผิดพลาดของตนเองเห็นได้ยาก” ๗

การที่คนทั่วไปมักมองไม่เห็นความผิดพลาดของตนนั้น เป็นเรื่องธรรมดา เพราะแต่ละวันหนึ่งดวงตาของเรามีไว้สำหรับ มองด้านนอก ไม่ได้มองตัวเราเอง เวลาคนอื่นทำผิดพลาดเราจึง เห็นทันที แต่เวลาเราทำผิดพลาดเองกลับมองไม่เห็น ดังนั้น เพื่อ รู้จักตนเอง สัตบุรุษจึงหัดมองด้านในด้วยการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ใช้สติพิจารณากาย เวทนา จิต และธรรม

เมื่อมีอัตตัญญูตามดังกล่าวแล้ว สัตบุรุษย่อมรู้จักฐานะของตนและประพฤติดตนให้เหมาะสมแก่ฐานะไม่ยิ่งไม่หย่อนจนเกินไป นั่นคือมีสมานัตตตา การวางตนพอดี อันเป็นสังคหวัตถุคือวิริยูก ใจคนประการหนึ่ง

ข้อที่สี่ มัตตัญญูตา หมายถึงความรู้จักประมาณ คือรู้จัก ความพอดีนั่นเอง การยึดความพอดีก็คือเลือกเดินทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา คำถามที่ตามมาก็คือมีเกณฑ์อะไรเป็น เครื่องวัดความพอดีหรือทางสายกลาง ทางสายกลางในพระพุทธ ศาสนาไม่ได้ถูกกำหนดด้วยเหตุผลหรือความพอใจของแต่ละคน มิฉะนั้น ทางสายกลางจะแตกต่างกันไปตามข้อกำหนดหรือความ พอดีของแต่ละคน ทางสายกลางในพระพุทธศาสนามีเกณฑ์การ วัดที่แน่นอนซึ่งทำให้ทุกคนยึดถือทางสายกลางเดียวกัน

เป้าหมายเป็นเกณฑ์กำหนดวัดทางสายกลางในพระพุทธ ศาสนา ในเรื่องอริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค นิโรธคือ เป้าหมายเรียงไว้ก่อนมรรคคือทางสายกลาง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ มรรคหรือทางสายกลางเป็นทางลัดสั้นที่สุดที่นำไปสู่นิโรธหรือเป้าหมาย ซึ่งเหมือนกับการกำหนดทางสายกลางในการยิงธนู

ในการแข่งขันยิงธนูจะมีเป้าธนูเป็นวงกลมซ้อนกันหลายวง

เป้าหมายที่ต้องการยิ่งคือจุดเล็กตรงกลางวงกลมด้านในสุด จุดใจกลางของเป้าเป็นตัวกำหนดทิศทางการแล่นไปของลูกธนู ถ้ายิงสูงเกินไปลูกธนูไม่เข้ากลางเป้าหรือยิงต่ำเกินไปลูกธนูก็ไม่เข้ากลางเป้า ยิ่งเอียงซ้ายหรือขวาเกินไปลูกธนูก็ไม่เข้ากลางเป้า ลูกธนูต้องแล่นไปที่จุดกลางเป้า นั่นคือทางสายกลาง

เป้าหมายจึงเป็นเครื่องวัดทางสายกลาง ดังกรณีทีนิโรธหรือนิพพานเป็นเป้าหมายที่กำหนดให้มรรคมืองค์แปดเป็นทางสายกลางระหว่างที่สุดโต่งสองด้านคือ (๑) กามสุขัลลิกานุโยค คือการปรนเปรอตนเองด้วยกามสุข และ (๒) อุตตกิลมณานุโยค คือการทรมานตนเองให้ลำบาก ชาวพุทธทุกคนผู้ปรารถนานิพพานต้องดำเนินตามมรรคมืองค์แปดนี้เท่านั้น ทางสายกลางในพระพุทธศาสนาจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับเหตุผลส่วนตัวหรือความชอบใจของแต่ละคน สัตบุรุษย่อมทราบความพอดีหรือทางสายกลางในกิจการที่กระทำโดยอาศัยการกำหนดเป้าหมายให้ชัดก่อนเปรียบเหมือนการสอยมะม่วงบนต้นที่สูงสามวาผู้สอยต้องใช้ไม้สอยที่ยาวสามวาจึงจะสอยได้พอดี

ข้อที่ห้า กาลัญญูตา หมายถึงความรู้จักกาลคือรู้ค่าของเวลาและรู้จักใช้เวลา คนที่รู้จักค่าของเวลากลับเปรียบเทียบว่าเวลาเป็นเงินเป็นทอง อันที่จริงทองที่สูญหายไปแล้วยังพอหามาทดแทนได้ แต่เวลาที่สูญเสียไปแล้วเอากลับคืนไม่ได้ ดังคำประพันธ์ที่ว่า

อันเงินทองหล่นหายย้อนไปหา
ยังมีท่าหวังพบประสบสม
แต่วันดีผ่านไปไม่ปรารมภ์
จะนิยมย้อนหลังอย่าหวังเลย

สัตบุรุษเป็นผู้รู้ค่าของเวลาและรู้จักใช้เวลาให้คุ้มค่าโดยพิจารณาเนื่อง ๆ ตามพระพุทธพจน์ที่ว่า “กตมภูตสฺส เม รตฺติณฺทิวา วิตีปฺตนฺติ” แปลความว่า “วันคืนล่วงไป ๆ บัดนี้เราทำอะไรอยู่” “สัตบุรุษผู้รู้ค่าของเวลาจะทำทุกสิ่งทันเวลาคือไม่มีคำว่าสายไปเสียแล้ว ทำถูกเวลาคือถูกจังหวะโอกาส และสอดคล้องกับสถานการณ์เสมอ ทำตามเวลาคือทำเมื่อถึงเวลาจะต้องทำ เช่น เวียนเทียนวันวิสาขบูชา และทำตรงเวลาคือรักษาเวลาที่กำหนดนัดหมายกัน

เวลาในชีวิตของสัตบุรุษจะสั้นหรือยาวไม่สำคัญ ข้อสำคัญอยู่ที่การรู้จักใช้เวลาให้คุ้มค่า สมดังพระพุทธพจน์ที่ว่า “โย จ วสฺสสตีชีเว” เป็นต้น แปลความว่า “บุคคลใดเกียจคร้านมีความเพียรทรมานถึงจะมีชีวิตอยู่ต้องร้อยปี ชีวิตของเขาก็หาประเสริฐไม่ ส่วนบุคคลใดมุ่งหน้าทำความเพียรอย่างมั่นคง แม้จะมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว ก็เป็นชีวิตที่ประเสริฐกว่า”

ข้อที่หก **ปริสฺสณฺณตา** หมายถึงความรู้จักบริษัทคือชุมชน นั่นคือรู้จักสังคมนั่นเอง เมื่อสัตบุรุษไปเข้าสังคมใดก็รู้จักพิจารณาถึงขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี ค่านิยม ความเชื่อและปรัชญาของสังคมนั้นแล้ววางตัวไม่ให้ขัดแย้งกับวัฒนธรรมของสังคมนั้น ๆ แต่รู้จักชื่นชมวัฒนธรรมท้องถิ่นหรือศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน สัตบุรุษจะไม่ทำตนเป็นคนขวางโลกเพราะรู้จักกิจวัตรที่จะประพฤติต่อสังคมนั้น ๆ ว่าสังคมนี้นี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ เป็นต้น

ข้อที่เจ็ด **ปุคฺคัลยฺณตา** หมายถึงความรู้จักบุคคลคือรู้จักเลือกคบคน อ่านคนออกว่าเขาเป็นพาลหรือบัณฑิตแล้วหลีกเลี่ยง

คนพาล สมาคมกับบัณฑิต นอกจากนั้นยังสามารถในการดูจริตของคนเพื่อใช้งานหรือสั่งสอนให้เหมาะกับจริตของเขา

จริตได้แก่คนที่ประพฤติบางอย่างเคยชินจนเป็นนิสัย จริตจึงหมายถึงประเภทนิสัยของคนมี ๖ แบบด้วยกัน คือ

๑) ราคจริต คือพวกรักสวยรักงาม มักทำอะไรประณีตเรียบร้อยและใจเย็น คนพวกนี้ชอบทำงานที่ต้องใช้ความละเอียดประณีต

๒) โทสจริต คือพวกใจร้อน ชอบความเร็วและมักหงุดหงิดง่ายถ้าถูกขัดใจคนพวกนี้ชอบทำงานที่ต้องใช้ความรวดเร็ว

๓) โมหะจริต คือพวกเขลาซึ่ม ขาดความกระตือรือร้น ทำงานอืดอาดเฉื่อยชา

๔) สัทธาจริต คือพวกเชื่อง่าย เวลาเล่าเรื่องแปลกแต่จริงเชื่อหรือไม่ พวกนี้จะเชื่อก่อนใคร คนพวกนี้ถ้าชอบใคร จะทำงานให้เต็มที่

๕) พุทธิจริต คือพวกใฝ่รู้ เป็นคนช่างสงสัย รักการศึกษาค้นคว้าความรู้ มักต้องการรายละเอียดมากกว่าคนอื่น คนพวกนี้เน้นทำงานด้านวิชาการ

๖) วิตกจริต คือพวกช่างกังวล เป็นคนไม่กล้าตัดสินใจ มักปล่อยเรื่องค้างไว้เป็นเวลานานโดยไม่ยอมลงนามหรือดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่ง

คุณธรรมทั้ง ๗ ประการดังรับพระราชทานถวายวิสัชนามา คือ ความรู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาล รู้จักบริษัท รู้จักบุคคล เหล่านี้เป็นคุณลักษณะของสัตบุรุษหรือคนดีตามหลักพระพุทธศาสนา บุคคลเช่นนั้นเมื่ออุบัติขึ้นมาในตระกูลใด ย่อม

บำเพ็ญตนเป็นประโยชน์แก่ประชาชนจำนวนมาก แม้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงสรรเสริญ ดังพระพุทธภาษิตที่ได้รับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนามา

นายภาวส บุนนาค ประกอบด้วยสัปปุริสธรรมทั้ง ๗ ประการ จึงสามารถปฏิบัติราชการสนองพระเดชพระคุณในตำแหน่งรองราชเลขาธิการ จนเป็นที่ไว้วางพระราชหฤทัยสมกับที่ได้เกิดมาในตระกูลบุนนาค อันเป็นตระกูลที่บรรพบุรุษได้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อประเทศชาติ พระศาสนาและสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นอเนกประการ

พระราชกุศลบุญราศีทักษิณานุปทานทั้งปวง อันสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ บำเพ็ญให้เป็นไปแล้วด้วยพระมหากรุณาธิคุณเป็นพระราชกุศลทักษิณา อันตั้งอยู่ดีแล้วในหมู่สงฆ์ย่อมจักเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขเป็นต้นแก่นายภาวส บุนนาค ทุกประการ

ในที่สุดพระธรรมเทศนาี้ พระสงฆ์ ๔ รูป จะได้รับพระราชทานสดธรรมคณา ณ กาลบัดนี้

รับพระราชทานถวายเป็นพระธรรมเทศนา โดยสมควรแก่พระราชกุศลทักษิณานุปทานมีนัยดังรับพระราชทานถวายเป็นวิสัยนามา
เฝ้าฯ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ขอถวายพระพร

เบ็ญจวรรค

๑. อัง.ปญฺจน. ๒๒/๔๒/๕๐
๒. อัง.ป. ๒๕/๘/๑๐
๓. วิสุทฺธิ. ๒/๑๐
๔. สํ.ส. ๑๕/๒๑๐/๕๗
๕. ที.ปา. ๑๑/๓๓๑/๒๖๔
๖. อัง.วิ. ๒๗/๒๙๔/๘๔
๗. อัง.น. ๒๕/๒๘/๔๘
๘. อัง.น. ๒๕/๒๘/๔๘
๙. อัง.น. ๒๕/๑๘/๓๐
๑๐. อัง.ม. ๒๙/๗๒๗/๔๓๕